

ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ОСОБАМИ, ЯКІ ПРИПИНИЛИ УЧАСТЬ У ВОЄННИХ ДІЯХ, В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО НАПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА УКРАЇНУ

24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ – 23 ЛЮТОГО 2023 РОКУ

24 березня 2023 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна

**ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ
ТА ОСОБАМИ, ЯКІ ПРИПИНИЛИ УЧАСТЬ
У ВОЄННИХ ДІЯХ, В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО
НАПАДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА УКРАЇНУ**

24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ – 23 ЛЮТОГО 2023 РОКУ

24 березня 2023 року

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна

ЗМІСТ

I. РЕЗЮМЕ	2
II. МЕТОДОЛОГІЯ	5
III. КОНТЕКСТ І ПРАВОВА БАЗА.....	6
IV. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКИХ ТРИМАЄ В ПОЛОНІ РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ 8	
A. Захоплення в полон і евакуація.....	8
Свавільні страти	8
Катування або інші форми жорстокого поводження	9
Розграбування особистих речей.....	10
Виставлення на цікавість публіки.....	10
Умови евакуації	11
B. Інтернування військовополонених	12
Умови інтернування	12
Катування або інші форми жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, під час інтернування.....	16
Вбивства та поранення військовополонених у виправній колонії біля Оленівки	19
Катування або інші форми жорстокого поводження з жінками -військовополоненими, включаючи сексуальне насильство, під час інтернування	20
C. Судові процеси над військовополоненими.....	21
D. Умови звільнення та репатріації	23
V. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКИХ ТРИМАЄ В ПОЛОНІ УКРАЇНА	24
A. Захоплення в полон і евакуація.....	24
Свавільні страти	24
Катування або інші форми жорстокого поводження	25
Розграбування особистих речей.....	27
Виставлення на цікавість публіки.....	27
Умови евакуації	28
B. Інтернування військовополонених	29
C. Судові процеси над військовополоненими.....	32
VI. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	34

I. РЕЗЮМЕ

1. Ця доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) присвячена поведженню сторін міжнародного збройного конфлікту з військовополоненими в контексті повномасштабного збройного нападу Російської Федерації на Україну, який розпочався 24 лютого 2022 року. Доповідь охоплює період від 24 лютого 2022 року до 23 лютого 2023 року та підготовлена за результатами роботи Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ).¹ У доповіді розглядаються порушення міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ) щодо поводження з військовополоненими на всіх етапах перебування в полоні – від їх захоплення в полон, упродовж всього періоду інтернування та під час репатріації. У доповіді також описані питання, що викликають занепокоєння у контексті МППЛ та МГП стосовно судових переслідувань військовополонених. Надаючи рекомендації Україні та Російській Федерації, УВКПЛ прагне посилити захист військовополонених та покращити умови їхнього інтернування, незалежно від їхньої приналежності, а також сприяти притягненню до належної відповідальності усіх осіб, винних у вчиненні порушень щодо військовополонених.
2. Збройний напад Російської Федерації на Україну, що продовжує тривати в порушення Статуту ООН та міжнародного права, призвів до широкого спектру порушень МГП та МППЛ. Починаючи з 24 лютого 2022 року, в полон до сторін міжнародного збройного конфлікту потрапила велика кількість членів збройних сил та інших комбатантів. Проводячи документування та співставлення індивідуальних випадків порушень, УВКПЛ виявило практики порушень МГП та МППЛ у частині поводження з військовополоненими, вчинені представниками Російської Федерації² та України.³ Багато з задокументованих порушень є грубими порушеннями МППЛ, а також серйозними порушеннями МГП, і таким чином можуть становити воєнні злочини.
3. УВКПЛ із вдячністю відзначає, що Уряд України надав УВКПЛ повний і конфіденційний доступ до військовополонених в офіційних місцях їхнього інтернування. Крім того, Департамент з питань виконання кримінальних покарань та Офіс Генерального прокурора активно співпрацюють з УВКПЛ у питаннях, які стосуються поводження з військовополоненими та викликають занепокоєння. Попри численні запити, УВКПЛ не було надано доступу до військовополонених, інтернованих Російською Федерацією. Лише в одному випадку, 19 серпня 2022 року, УВКПЛ дозволили зустрітися з групою з

¹ На запит Уряду України ММПЛУ була розміщена 14 березня 2014 року з метою моніторингу та підготовки доповідей щодо ситуації з правами людини на всій території України, а також надання рекомендацій Уряду України та іншим акторам щодо реагування на порушення прав людини та випадки, які викликають занепокоєння.

² В цій доповіді під Російськими збройними силами УВКПЛ розуміє всіх акторів, які беруть участь у воєнних діях від імені Російської Федерації, включаючи Збройні сили та Національну гвардію Російської Федерації, а також пов'язані озброєні групи колишніх самопроголошених «республік» і військових та безпекових контрактників «Групи Вагнера», які перебувають під загальним контролем Російської Федерації. У деяких випадках УВКПЛ називає конкретних акторів, які беруть участь в воєнних діях від імені Російської Федерації, щоб вказати конкретних осіб, відповідальних за порушення, або висвітлити відмінності в поведженні з військовополоненими. Так само УВКПЛ розуміє під російськими військовополоненими всіх осіб зі складу вищезазначених формувань, які потрапили в полон воюючої сторони, незалежно від їхнього громадянства.

³ В цій доповіді під Українськими збройними силами УВКПЛ розуміє всіх акторів, що беруть участь в воєнних діях від імені України, включаючи Збройні сили України (включно з підрозділами Територіальної оборони), Національну гвардію України та Державну прикордонну службу України (обидві в структурі Міністерства внутрішніх справ), деякі підрозділи Служби безпеки України (СБУ), Національну поліцію та інші правоохоронні органи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях, а також учасників організованого руху опору. У деяких випадках УВКПЛ називає конкретних акторів, які беруть участь в воєнних діях від імені України, щоб вказати конкретних осіб, відповідальних за порушення, або висвітлити відмінності в поведженні з військовополоненими. УВКПЛ визначає українськими військовополоненими всіх осіб зі складу вищезазначених формувань, які потрапили в полон воюючої сторони, незалежно від їхнього громадянства.

13 українських військовополонених, які утримувалися в слідчому ізоляторі (СІЗО) в Луганську. Однак УВКПЛ не була надана можливість провести конфіденційні інтерв'ю.

4. Доповідь ґрунтується на конкретних випадках, які УВКПЛ мало змогу задокументувати. На кількість випадків і спектр порушень суттєво впливають рівень і характер доступу до місць несвободи та військовополонених. Відповідні частини цієї доповіді, а також кількість і деталі випадків не слід порівнювати між собою.
5. Щодо поводження з військовополоненими, які перебувають у полоні Російської Федерації, УВКПЛ задокументувало грубі порушення МППЛ і серйозні порушення МГП під час захоплення в полон або одразу після цього, які можуть становити воєнні злочини. Ці порушення включають свавільні страти 15 військовополонених, використання військовополонених як «живого щита», смерть двох поранених військовополонених через відсутність медичної допомоги, а також катування та інші види жорстокого поводження, аби примусити надати інформацію. УВКПЛ також задокументувало поширену практику розграбування особистих речей військовополонених та евакуації в нелюдських умовах, наприклад, у переповнених автомобілях зі зв'язаними руками та зав'язаними очима, без надання питної води або доступу до туалету.
6. Сто тридцять шість із 203 українських військовополонених, опитаних УВКПЛ, потрапили в полон Російської Федерації після того, як про їхню здачу було домовлено воюючими силами. УВКПЛ не задокументувало суттєвих порушень МГП чи МППЛ під час захоплення в полон українських військовослужбовців, коли про складання ними зброї було домовлено. Старші офіцери, а одного разу міжнародні спостерігачі, були присутні під час домовленої здачі в полон великих груп українських військовослужбовців, зокрема в Маріуполі. Це сприяло захисту військовополонених та знижувало ризик бути підданими катуванню або іншим формам жорстокого поводження одразу після захоплення в полон.
7. УВКПЛ виявило 48 місць інтернування військовополонених у Російській Федерації та на окупованій нею території України. Понад 75 відсотків військовополонених, опитаних УВКПЛ, були інтерновані тимчасово або протягом всього періоду полону в пенітенціарних установах, що є порушенням зобов'язань за МГП, згідно з якими вони не повинні триматись в приміщеннях камерного типу (в ізоляції). Порушення МГП та МППЛ, задокументовані в 32 із зазначених місць, пов'язані із жахливими умовами інтернування (щодо приміщень, харчування, гігієни та медичної допомоги), відсутністю зв'язку з зовнішнім світом, що впливає як на військовополонених, так і на їхніх родичів, катуваннями або іншими формами жорстокого поводження, примусовою працею в порушення норм МГП і відсутністю доступу незалежних спостерігачів. У більшості місць інтернування порушення були масовими та систематичними. УВКПЛ задокументувало п'ять випадків, в яких чоловіки-військовополонені померли в результаті катувань або інших форм жорстокого поводження, та чотири випадки смертей військовополонених через відсутність медичної допомоги під час інтернування.
8. Під час індивідуальних інтерв'ю з 24 жінками-військовополоненими УВКПЛ встановило, що до жінок-військовополонених, яких тримала в полоні Російська Федерація, ставилися інакше, ніж до чоловіків-військовополонених. Жінок інтернували окремо від чоловіків і загалом вони в меншій мірі зазнавали фізичного насильства, особливо його найжорстокіших форм, вони мали кращі умови під час евакуації та переміщення між місцями інтернування. Однак у 17 випадках жінки-військовополонені, які утримувалися у слідчих ізоляторах та пенітенціарних установах у Донецьку чи в Російській Федерації, зазнавали побиття, ураження електричним струмом, примусового оголення, обшуків порожнин тіла і погроз сексуальним насильством. Жінки-військовополонені, опитані УВКПЛ, також не мали доступу до медичних послуг у сфері репродуктивного та сексуального здоров'я.
9. На окупованій Російською Федерацією території Донецька УВКПЛ задокументувало одинадцять випадків кримінального переслідування українських військовополонених суто за безпосередню участь у воєнних діях. УВКПЛ також задокументувало застосування проти них катувань або інших форм жорстокого поводження, щоб змусити їх зізнатися або надати свідчення; розгляд їх справ судом, який

не був незалежним, безстороннім і таким, що створений у відповідності до закону; а також порушення права мати захисника за власним вибором.

10. Щодо поводження з військовополоненими, яких тримає у полоні Україна, на основі інформації з відкритих джерел, а також отриманої під час візитів на місця та інтерв'ю зі свідками, УВКПЛ задокументувало випадки свавільних страт щонайменше 25 російських військовополонених при захопленні в полон. Такі випадки є грубими порушеннями МППЛ, а також серйозними порушеннями МГП, які можуть становити воєнні злочини.
11. УВКПЛ також задокументувало випадки катувань або інших форм жорстокого поводження щодо 113 військовополонених, включаючи, у багатьох випадках, побиття, удари ногами або, рідше, завдання ножових поранень. Це відбувалося на різних етапах перебування в полоні, але переважно при захопленні, перших допитах чи евакуації до місць інтернування. Багато військовополонених повідомили про погані та часто принизливі умови евакуації до транзитних таборів і місць постійного інтернування, зокрема, коли їх саджали в переповнені автомобілі, часто напів оголеними, зі зв'язаними за спиною руками.
12. УВКПЛ задокументувало випадки неналежних умов інтернування у 8 із 31 установи транзитного та постійного тримання, що знаходяться у відомстві Уряду України. УВКПЛ також задокументувало випадки катувань і жорстокого поводження, включно з так званим «вітальними побиттями», які відбувалися у виправній колонії в Дніпрі з березня до травня 2022 року
13. УВКПЛ вітає створення Україною табору для військовополонених у Львівській області, як того вимагають норми МГП щодо місць і умов інтернування та безпеки військовополонених. Водночас, УВКПЛ стурбоване проблемами нестачі їжі, низьких температур у приміщеннях і принизливого поводження. УВКПЛ також зазначає, що значна кількість військовополонених залишаються інтернованими в пенітенціарних установах, що є порушенням зобов'язань за МГП, які забороняють тримати військовополонених в ізоляції.
14. УВКПЛ виявило практики порушень, пов'язані з кримінальними провадженнями, які українська влада здійснює проти військовополонених з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп. Вони включають судове переслідування за дії, які є безпосередньою участю у воєнних діях, а також порушення права на справедливий судовий розгляд, зокрема, гарантій підготовки свого захисту та наявності захисника за власним вибором, використання свідчень, отриманих в обмін на обіцянку швидкого звільнення під час обміну військовополоненими, та прискорених розглядів справ судами, які можуть бути упередженими.

II. МЕТОДОЛОГІЯ

15. Ця доповідь ґрунтується на інформації, зібраній УВКПЛ під час 50 виїздів на місця й інтерв'ю з 432 військовополоненими (407 чоловіками і 25 жінками), їхніми родичами та цивільними особами, які утримувалися в тих самих місцях, що й військовополонені. УВКПЛ отримало конфіденційний доступ до військовополонених, інтернованих Україною, та змогло провести інтерв'ю в місцях інтернування. УВКПЛ не було надано конфіденційного доступу до військовополонених, які утримуються Російською Федерацією.⁴ УВКПЛ провело інтерв'ю з українськими військовополоненими після їхнього звільнення та повернення на територію, яка контролюється Урядом України.
16. Інформація, отримана під час інтерв'ю, була додатково перевірена та підтверджена спостереженнями в місцях інтернування, географічними даними, офіційними документами, інформацією з відкритих джерел, судовими документами та іншими відповідними матеріалами, які були оцінені як такі, що заслуговують на довіру та є достовірними. Якщо УВКПЛ не вдавалося підтвердити інформацію за допомогою свідків чи інших джерел, висновки були зроблені шляхом порівняння отриманої інформації з наборами подібних тверджень, які давали змогу виявити практики поводження, що мали систематичний характер.
17. Висновки включаються до доповіді за умови, що дотримано стандарт доведення, який передбачає наявність «достатніх підстав вважати», а саме тоді, коли, спираючись на сукупність перевіреної інформації, звичайний розсудливий спостерігач мав би достатні підстави вважати, що описані факти дійсно мали місце, і коли робляться правові висновки, що ці факти відповідають усім елементам складу порушення.
18. Інформація в цій доповіді використана за повної та інформованої згоди всіх джерел щодо її використання. На всіх етапах УВКПЛ суворо дотримувалося принципу «не нашкодь» і вживало всіх належних заходів для запобігання повторній травматизації та для захисту осіб, які залишаються в полоні.
19. УВКПЛ надіслало проєкт доповіді відповідним Державам для отримання фактологічних зауважень згідно з усталеною практикою.

⁴ В одному випадку УВКПЛ отримало доступ до місця інтернування в місті Луганськ і зустрілося з групою військовополонених у присутності представників місцевої окупаційної влади. Однак УВКПЛ не мало можливості провести конфіденційні інтерв'ю.

III. КОНТЕКСТ І ПРАВОВА БАЗА

20. 24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала широкомасштабний збройний напад на Україну, завдавши авіаударів по всій території країни та здійснивши наземне вторгнення у десяти областях: Київській, Чернігівській, Донецькій, Харківській, Херсонській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Запорізькій, Житомирській.⁵ Напад здійснювався за підтримки пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп.⁶ Вторгнення розпочало новий руйнівний етап у конфлікті, що триває в Україні з 2014 року, та призвело до стрімкого зростання кількості жертв серед цивільних осіб і руйнувань цивільних об'єктів. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй та Генеральний секретар засудили агресію Російської Федерації проти України, яка є порушенням положень Статуту Організації Об'єднаних Націй та міжнародного права.⁷
21. Збройний напад і воєнні дії призвели до серйозного погіршення ситуації з правами людини на всій території країни. Міжнародний збройний конфлікт став причиною широкого кола порушень прав людини, як цивільних осіб, так і комбатантів, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність. Інтенсивні воєнні дії також призвели до погіршення ситуації у сфері економічних і соціальних прав цивільного населення, зокрема прав на достатній життєвий рівень, освіту, охорону здоров'я та житло.
22. Україна та Російська Федерація зобов'язані дотримуватися договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права, зокрема, чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 1977 року, Гаазької конвенції IV 1907 року та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазькі положення).
23. Крім того, під час збройного конфлікту продовжує паралельно застосовуватися МППЛ, а зобов'язання держав щодо прав людини застосовуються екстериторіально за всіх обставин там, де держави здійснюють юрисдикцію або ефективний контроль. Це включає права, що мають невідступний характер навіть під час надзвичайного становища, такі як право не піддаватися свавільному позбавленню життя,⁸ катуванню або іншим формам жорстокого, нелюдського або принижуючому гідність поводженню чи покаранню,⁹ основоположні гарантії справедливого судового розгляду,¹⁰ а також зобов'язання забезпечити жертвам належний доступ до правосуддя та засобів правового захисту.¹¹

⁵ Детальніше про контекст збройного нападу див. УВКПЛ, Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 29 червня 2022 року www.ohchr.org/en/documents/country-reports/situation-human-rights-ukraine-context-armed-attack-russian-federation; УВКПЛ, Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, грудень 2022 року, www.ohchr.org/en/documents/country-reports/killings-civilians-summary-executions-and-attacks-individual-civilians, пп. 19-23.

⁶ Озброєні групи (колишньої) самопроголошеної «Донецької народної республіки» та (колишньої) самопроголошеної «Луганської народної республіки».

⁷ Див. наприклад, резолюції Генеральної Асамблеї A/RES/ES-11/1; A/RES/ES-11/4 і A/RES/ES-11/5, і Заяву Генерального Секретаря від 24 лютого 2022 року <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2022-02-24/statement-the-secretary-general-%E2%80%93-ukraine>

⁸ Загальна декларація прав людини, ст. 3; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі - «МППП»), ст. 6(1); Комітет ООН з прав людини, Зауваження загального порядку № 36 (2018). Див. також Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), ст. 2, яка забороняє умисне позбавлення життя, за винятком обмежених випадків. 16 вересня 2022 року Російська Федерація перестала бути стороною ЄКПЛ.

⁹ МППП ст. 7.

¹⁰ МППП ст. 14.

¹¹ Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, Основні принципи та керівні положення стосовно права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародного права прав людини й серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, A/RES/60/147.

-
24. Відповідно до МГП, військовополоненими в цій доповіді вважаються військовослужбовці регулярних збройних сил України та Російської Федерації, а також члени інших формувань у складі таких збройних сил, які потрапили в полон воюючої сторони.¹² Поводження з військовополоненими регулюється Третьою Женевською конвенцією про поведження з військовополоненими та відповідним звичаєвим МГП, яке є обов'язковим для України і для Російської Федерації. Держави мають фундаментальний обов'язок завжди гуманно поводитися з усіма військовополоненими, які перебувають під їхньою владою, з моменту їх взяття в полон і до звільнення та репатріації.
25. Деякі порушення норм щодо поведження з військовополоненими вважаються грубими порушеннями Женевської конвенції¹³ та воєнними злочинами згідно з Римським Статутом Міжнародного кримінального суду (МКС).¹⁴ До них належать умисні вбивства, катування чи нелюдське поведження, умисні заподіяння тяжких страждань або серйозного тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю, сексуальне насильство, примушування військовополоненого до служби в збройних силах ворожої держави або умисне позбавлення військовополоненого права на справедливий і звичайний суд.

¹² Стаття 4 Третьої Женевської конвенції, доповнена статтями 43 і 44 Додаткового протоколу I, містить перелік категорій осіб, які вважаються військовополоненими, якщо вони відповідають відповідним умовам.

¹³ Стаття 130 Третьої Женевської конвенції; стаття 85(4)(b) Додаткового протоколу I.

¹⁴ Статті 8(2)(a)(i) і 8(2)(b)(xxii) Римського статуту. Хоча ані Україна, ані Російська Федерація не є державами-учасниками Римського статуту, Україна визнала юрисдикцію Суду стосовно ймовірних злочинів, зазначених в Статуті, які мали місце на її території, відповідно до ст. 12(3). Крім того, 2 березня 2022 року прокурор МКС оголосив про початок розслідування ситуації в Україні на підставі отриманих звернень. Обсяги ситуації охоплюють твердження про воєнні злочини, злочини проти людяності чи злочин геноциду, вчинені в Україні з 21 листопада 2013 року (див. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>).

IV. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКИХ ТРИМАЄ В ПОЛОНІ РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ

26. УВКПЛ нагадує, що Російська Федерація відмовила у наданні доступу до відповідних установ. Тому наступний аналіз відображає лише ті випадки та деталі, які можна було перевірити іншими способами. Аналіз наявної інформації виявляє практики, що викликають глибоку стурбованість.

A. ЗАХОПЛЕННЯ В ПОЛОН І ЕВАКУАЦІЯ

27. Завдяки інтерв'ю з 203 звільненими українськими військовополоненими (179 чоловіками та 24 жінками), УВКПЛ задокументувало наступні порушення МГП та МППЛ, вчинені Російськими збройними силами під час захоплення в полон і евакуації: свавільні страти, катування чи інші форми жорстокого поводження, евакуація в нелюдських умовах, відмова в наданні медичної допомоги (що іноді призводила до смерті), відмова в доступі до їжі та води та розграбування особистих речей.
28. З усіх опитаних українських військовополонених, 136 осіб (118 чоловіків і 18 жінок) потрапили в полон Російської Федерації після того, як про їхню здачу було домовлено командирами воюючих сил.¹⁵ Вони повідомили, що одразу після взяття в полон російські солдати в основному ставилися до них належним чином, а офіцери захищали їх від будь-яких спроб приниження, погроз чи побиття. Ті, хто потребував медичної допомоги на момент взяття в полон, повідомили, що вона була надана на місці російським медичним персоналом чи, коли це було дозволено, українським медичним персоналом. Проте дев'ять військовополонених повідомили про словесні приниження та залякування.

Свавільні страти

29. Завдяки інтерв'ю зі свідками УВКПЛ задокументувало свавільні страти 14 українських військовополонених невдовзі після їхнього захоплення в полон Російськими збройними силами та контрактниками «Групи Вагнера». Напад на осіб, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*), або умисне вбивство військовополонених вважаються грубими порушеннями Третьої Женевської конвенції та Додаткового протоколу I.¹⁶ Наприклад, на початку квітня в Маріуполі російські військовослужбовці піддали катуванню, а потім стратили офіцера Національної гвардії України, після того як він відмовився надати пароль до радіостанції, яку використовували Українські збройні сили. 26 червня військові та безпекові контрактники «Групи Вагнера» захопили в полон шістьох українських військовослужбовців і доставили їх для допиту на Миронівську ТЕС у Донецькій області. Один з військових та безпекових контрактників застрелив полоненого після того, як той повідомив, що добровільно приєднався до Українських збройних сил після початку збройного нападу Російської Федерації на Україну. 11 вересня 2022 року біля села Миколаївка на південь від Бахмута в Донецькій області близько 20 військових та безпекових контрактників «Групи Вагнера» захопили в полон двох поранених українських військовослужбовців 24-го окремого штурмового батальйону «Айдар». Незабаром після цього один із військових та безпекових контрактників «Групи Вагнера» стратив одного із цих військовополонених, тому що той стогнав від болю через отримані поранення. Він вистрілив йому тричі в груди й один раз у голову.
30. Також УВКПЛ проаналізувало відео, поширені через соціальні мережі 28 липня 2022 року, що зображують ймовірно військовослужбовця Російських збройних сил, який б'є ногою по голові

¹⁵ Серед цих військовополонених – військовослужбовці Національної гвардії, які склали зброю на Чорнобильській атомній електростанції 24 лютого 2022 року, та військовослужбовці, які боронили Маріуполь та склали зброю на Маріупольському металургійному комбінаті імені Ілліча з 11 до 12 квітня 2022 року та на Металургійному комбінаті «Азовсталь» з 16 до 20 травня 2022 року.

¹⁶ Третя Женевська конвенція, ст. 130; Додатковий протокол I, ст. 41 і 85.

чоловіка в формі Українських збройних сил, відрізає йому геніталії канцелярським ножом і згодом застрелює його. Хоча УВКПЛ не змогло встановити особу жертви, цей інцидент не виглядає інсценованим і очевидно є випадком катування, включно з сексуальним насильством, й умисним вбивством.

31. Свавільні страти та напади на військовополонених і осіб, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*), заборонені міжнародним правом і, у випадку їх умисного вчинення, становлять воєнні злочини. Держави-сторони конфлікту повинні вжити всіх можливих заходів, щоб запобігти таким діям і передбачити покарання за них, а також забезпечити притягнення до відповідальності всіх відповідальних за ці дії акторів.

Катування або інші форми жорстокого поводження

«Якщо закричиш, я тебе застрелю.»

- Військовополонений згадує, як перед побиттям військові та безпекові контрактники «Групи Вагнера» погрожували йому та іншим військовополоненим.

32. П'ятдесят п'ять українських військовополонених (52 чоловіка і 3 жінки) повідомили про застосування проти них різних форм катувань чи іншого жорстокого поводження,¹⁷ включаючи сексуальне насильство, одразу після захоплення в полон.¹⁸ Більшість з них були захоплені в полон представниками Російської Федерації під час воєнних дій і мали нетяжкі поранення. Військовополонені зазнавали катувань і жорстокого поводження, які вчинялися з метою отримання інформації військового характеру або у якості покарання. Вони повідомили, що їх били кулаками (в тому числі у тактичних рукавицях із захисними пластинами), прикладами автоматів, лопатами, кийками чи палицями; били ногами; завдавали ножових поранень; катували електричним струмом; душили; тримали на морозі без одягу та погрожували каліцтвом; також щодо них застосовувалися імітації страти з використанням вогнепальної зброї. В результаті деякі з них втратили зуби чи пальці, мали переломи ребер, пальців чи носу, або страждали від болю протягом тривалого часу.
33. УВКПЛ задокументувало шість випадків катувань українських військовополонених на авіабазі біля міста Мелітополь, де дислокувалися Російські збройні сили. Декілька військовополонених, які утримувалися в будівлі школи пілотів, зазнали тривалого побиття й катування електричним струмом із застосуванням військового телефону ТА-57 з боку російських військовослужбовців. 9 травня 2022 року військовополонені чули, як катували іншого українського військовополоненого, і після того як його повернули до кімнати, де їх утримували, вони побачили сліди побоїв на його тілі. Невдовзі після цього він помер від отриманих травм.
34. УВКПЛ особливо занепокоєне використанням двох українських військовополонених у воєнних діях. 7 липня 2022 року військові та безпекові контрактники «Групи Вагнера», одягнені в українську форму, взяли з собою двох військовополонених, щоб наблизитися та атакувати українські позиції поблизу Бахмута в Донецькій області. Особи, які повідомили УВКПЛ про цей випадок, вважають, що і ці військовополонені, і члени «Групи Вагнера» були вбиті під час нападу. Такі дії є порушенням статті 23

¹⁷ Заборона катувань і жорстокого поводження є основоположним принципом МГП і МППЛ, передбаченим *ius cogens* та міжнародними договорами. Він закріплений у статтях 13 і 130 Третьої Женевської конвенції і його порушення вважається серйозним порушенням МГП.

¹⁸ Див. п.28 вище. Військовополонені, про полон яких було домовлено сторонами під час переговорів, були більш захищеними під час їхнього захоплення в полон.

Третьої Женевської конвенції та статті 39 Додаткового протоколу I і можуть становити воєнний злочин.¹⁹

Розграбування особистих речей

35. Із 203 українських військовополонених, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, 122 особи (103 чоловіки та 19 жінок) повідомили про розграбування їхніх речей Російськими збройними силами на різних етапах від моменту їх захоплення в полон до прибуття в місця інтернування. Найчастіше в порушення статті 18 Третьої Женевської конвенції відбирали гроші, наручні годинники, ювелірні вироби (зокрема, обручки та релігійну атрибутику), предмети гігієни та ліки, призначені для особистого користування.²⁰ Військовополонені повідомили про те, що в них забрали їх військовий одяг і взуття, через це вони зазнали страждань під час перебування на морозі або через відсутність належного взуття. УВКПЛ також задокументувало сім випадків, коли військовослужбовці Російських збройних сил відібрали банківські картки військовополонених і зняли гроші з їхніх банківських рахунків.²¹

Виставлення на цікавість публіки

36. УВКПЛ занепокоєне наявністю у відкритому доступі великої кількості відеозаписів, на яких українських військовополонених залякують, принижують і виставляють на цікавість публіки, що є порушенням МГП.²² На цих відео військовополонені зображені частково оголеними або страждають від болю, та такими, які потребують медичної допомоги. На деяких відео військовополонених словесно ображають, їм погрожують, примушують вибачитися, говорити зневажливо про своє командування, прославляти Російські збройні сили, вигукувати гасла чи вітальні слова на адресу окремих військових частин чи осіб, або робити заяви про належне поводження з ними у полоні. Пізніше деякі з цих відео були показані на російському телебаченні.
37. В одному випадку командира, який разом із сином був захоплений в полон Російськими збройними силами, погрожуючи розстрілом сина примусили зробити заяву на відео зі зневажливими відгукми про їхнє командування та описати поводження з ними як належне. В іншому випадку декілька російських військовослужбовців змусили двох поранених українських військовополонених із переламаними ногами повзти близько 500-700 метрів до найближчої позиції російських військ. Під час цього російські військовослужбовці знущалися над військовополоненими і знімали їх на відео, яке згодом виклали у відкритий доступ.

¹⁹ У статті 23 вказано, що «[ж]одного військовополоненого не можна будь-коли відправити в такий район, у якому йому загрожував би вогонь із зони боїв, або тримати його там, а також не можна використовувати його присутність для захисту будь-яких пунктів чи районів від військових операцій». Крім того, стаття 13 забороняє та розглядає як серйозне порушення Конвенції будь-який незаконний акт чи бездіяльність, яка спричиняє смерть або створює серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого. Стаття 8(2)(b)(xxiii) Римського статуту визначає як воєнний злочин діяння направлені на використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій.

²⁰ У статті 18(1) Третьої Женевської конвенції передбачається, що у військовополонених не дозволяється забирати речі та предмети особистого користування. До них належать предмети гігієни, окуляри, ювелірні вироби, наручні годинники, книги, гаманці, ключі, ручки та папір, ліки, призначені для особистого користування, та предмети релігійного значення. Див. також Коментар від 2020 року.

²¹ Військовослужбовці Збройних сил Російської Федерації змушували військовополонених надати паролі від їхніх банківських карток або використовували платіжні термінали в магазинах, щоб знімати невеликі суми грошей. В одному задокументованому випадку російські військовослужбовці зв'язалися з родичами військовополоненого та, погрожуючи його катуванням, змусили їх переказати гроші з банківської картки військовополоненого.

²² За статтею 13(2) Третьої Женевської конвенції, «військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки». У сучасних конфліктах заборонені такі дії, як оприлюднення фото- та відеозображень, записів допитів або приватних розмов, особистого листування або будь-яких інших приватних даних, незалежно від того, який канал публічної комунікації був використаний. Див. також Коментар від 2020 року, пп. 1623-1624.

Умови евакуації

38. УВКПЛ задокументувало 19 випадків евакуації українських військовополонених у спосіб і в умовах, що суперечили положенням Третьої Женевської конвенції, які передбачають, що евакуація військовополонених завжди проводиться гуманно й в умовах, подібних до тих, які держава, що тримає в полоні, створює для своїх військ під час їхнього переміщення.²³ Військовополонені повідомили, що їх перевозили зі зв'язаними руками та зав'язаними очима в переповерхні вантажівках чи «автозаках», в яких не вистачало свіжого повітря. Крім того, декілька військовополонених повідомили, що під час евакуації, яка тривала день чи два, їм не дозволяли користуватися туалетом, не давали їжі та води. Занепокоєння викликає недотримання обов'язку гуманного поводження з військовополоненими і порушення заборони образливого або принизливого поводження.
39. УВКПЛ виявило 21 місце на окупованій Російською Федерацією території України та два - в Республіці Білорусь, де Російські збройні сили до одного тижня утримували українських військовополонених перед їхньою евакуацією до офіційних місць інтернування. До таких місць належать окуповані приміщення українських правоохоронних органів, а також старі та покинуті склади чи сараї, господарські будівлі, гаражі, автомаєстерні, приватні будинки та промислові будівлі, які також використовувалися Російськими збройними силами як прифронтові бази. Утримувані там 28 військовополонених повідомили, що страждали від тисняви в цих місцях та браку свіжого повітря, належних спальних місць чи доступу до туалету.²⁴ 14 військовополонених також поскаржилися на відсутність там води та їжі. В одному випадку, що стався в кінці травня 2022 року, близько десяти українських військовополонених протягом ночі протримали в ямі, викопаній у лісі біля гаража, який Російські збройні сили використовували як свою базу.
40. УВКПЛ отримало достовірні твердження про щонайменше двох поранених українських чоловіків-військовополонених з Маріуполя, які померли 16 квітня 2022 року під час їх переміщення із будівлі в селі Сартана Донецької області до лікарні в Донецьку.²⁵ Свідки повідомили УВКПЛ, що двох жертв перевозили в цивільній вантажівці і в дорозі їм надавалась необхідна медична допомога.²⁶ 23 військовополонених чоловіка, опитаних УВКПЛ, заявили, що Російські збройні сили надавали їм належну медичну допомогу на початкових етапах перебування в полоні.
41. УВКПЛ звернуло увагу на поводження зі 168 військовослужбовцями Національної гвардії України, які охороняли Чорнобильську атомну електростанцію (ЧАЕС). Вони потрапили в полон до Російських збройних сил 24 лютого й утримувалися на ЧАЕС до 31 березня 2022 року.²⁷ У той період багато з них продовжували виконувати свої обов'язки на ЧАЕС, але без зброї та боєприпасів. Вісім військовополонених, опитаних УВКПЛ, поскаржилися, що їх утримували в так званій «брудній зоні» ЧАЕС, де спостерігається набагато вищий рівень радіоактивного забруднення.

²³ Третя Женевська конвенція, ст. 20.

²⁴ У таких місцях військовополоненим давали відра, які слугували туалетами. В одному випадку, що стався у квітні, протягом одного тижня жінки-військовополонені були змушені користуватися відрами в присутності чоловіків-військовополонених, які утримувалися разом з ними в покинутих сараях у селі Сартана, Донецька область.

²⁵ Медична допомога передбачає лікування поранень і травм, отриманих на полі бою та під час захоплення чи перебування в полоні, включно з лікуванням переломів, ортопедичними операціями та наданням ліків. Див. Третя Женевська конвенція, ст. 15; Коментар від 2020 року, пп. 1728.

²⁶ УВКПЛ зазначає, що поранених українських військовополонених, які склали зброю на Металургійному комбінаті «Азовсталь» у Маріуполі 16 травня 2022 року, майже одразу доставили до лікарні в місті Новоазовськ, Донецька область.

²⁷ 31 березня 2022 року їх перевезли через Білорусь до СІЗО в місті Новозибків, Брянська область, Російська Федерація.

В. ІНТЕРНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

42. УВКПЛ встановило 48 місць інтернування, розташованих в Російській Федерації та на окупованій нею території України. Серед них 28 слідчих ізоляторів і виправних колоній, чотири ізолятори тимчасового тримання та камери в приміщеннях українських правоохоронних органів, наметові табори та імпровізовані місця інтернування²⁸, зазвичай розташовані в промислових будівлях. Військовополонених чоловіків і жінок інтернували окремо, також військовополонених тримали окремо від осіб, затриманих за вчинення злочинів.
43. На основі свідчень військовополонених, які певний період часу були інтерновані в цих місцях, УВКПЛ задокументувало систематичну практику катувань і жорстокого поводження, погані умови розміщення, нестачу їжі, води та належної медичної допомоги. У деяких випадках УВКПЛ вдалося встановити осіб, ймовірно відповідальних за ці порушення. Див. нижче інфографіку з детальною інформацією щодо цих місць.

Умови інтернування

*«Я весь час був голодний. Ти їси, але не відчуваєш, що поїв.
Я важив 106 кг, а зараз 75 кг».*

– Військовополонений про умови інтернування в СІЗО в Російській Федерації.

44. УВКПЛ задокументувало порушення МГП та МППЛ щодо умов інтернування в 32 із вищезазначених місць, зокрема щодо приміщень для військовополонених, їжі, води, гігієни та медичної допомоги.
45. Із 203 українських військовополонених, яких опитало УВКПЛ, 158 (134 чоловіка та 24 жінки) увесь час або протягом певних періодів часу інтернування утримувалися в слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання та приміщеннях правоохоронних органів. У таких місцях військовополонених тримали в камерах або ізолювали їх іншим способом в порушення статей 21 і 22 Третьої Женевської конвенції.
46. 137 українських військовополонених (24 жінки та 113 чоловіків), з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, повідомили про переповнені камери, де бракувало ліжок,²⁹ свіжого повітря, належних санітарних умов, а також про їх інтернування при низькій температурі повітря ранньою весною, восени та взимку у 18 місцях. Наприклад, військовополонені повідомили УВКПЛ, що туалетів у їхніх камерах або бараках не було чи вони зазвичай були забиті, також не було води для санітарних цілей або вона подавалася нерегулярно, а камери були вкриті пліснявою та грибок. Цим військовополоненим також не надали жодних предметів для прибирання камер. 120 військовополонених також скаржилися на відсутність чи недостатню кількість предметів особистої гігієни.³⁰

²⁸ Для цілей цієї доповіді УВКПЛ під імпровізованими місцями інтернування визначає приміщення, які не були призначені для цих цілей, і в яких військовополонені утримувалися до кількох днів (наприклад, склади, підвали); слідчі ізолятори та пенітенціарні установи або лікарні, які використовувалися в якості транзитних таборів; і табір для військовополонених - як постійне місце (табір) інтернування. У деяких випадках слідчі ізолятори використовувалися як постійні транзитні табори, де військовополонених утримували довший час.

²⁹ УВКПЛ задокументувало, що в одній камері, розрахованій на 6 осіб, розміщували до 50 військовополонених і ув'язнених цивільних осіб.

³⁰ Стаття 29 Третьої Женевської конвенції зобов'язує Державу, що тримає в полоні, вживати заходів, необхідних для забезпечення в місцях інтернування чистоти й умов, сприятливих для здоров'я, а також надавати військовополоненим необхідні предмети для особистої гігієни і прання.

Дата створення: 21 березня 2023 року | Джерело: УВКПЛ ММПЛУ

47. УВКПЛ також задокументувало погані санітарно-гігієнічні умови при забезпеченні військовополонених їжею, що призводило до поширення інфекцій та захворювань. Наприклад, у слідчих ізоляторах в Російській Федерації військовополонені мали їсти з одного посуду, який передавали один одному без можливості помити його між використанням, оскільки не було надано

жодних мийних засобів. Тому військовополонені іноді отримували їжу в брудному посуді. Крім того, військовополонені бачили, як сторожові собаки облизували їхній посуд, а щури сиділи на них під час зберігання у продуктовому візку в коридорі.

48. З 203 українських військовополонених, опитаних УВКПЛ, 157 (139 чоловіків і 18 жінок) повідомили про погану якість або недостатню кількість їжі у 20 місцях інтернування. Військовополонені розповіли УВКПЛ, що їхня їжа була недовареною, гнилою або містила пісок чи дрібне каміння. Військовополонені, які скаржилися на недостатню кількість їжі, розказали, що їм давали лише тричотири ложки каші та невеликий шматок хліба на один прийом їжі, чого по їх відчуттям було достатньо лише для того, щоб не вмерти від голоду.³¹ Двадцять два військовополонених, звільнених з чотирьох місць інтернування, розповіли про те, що харчування надавалось у принизливий або шкідливий спосіб. Наприклад, охоронці давали військовополоненим лише від 45 секунд до 2 хвилин, щоб поїсти, в тому числі дуже гарячу їжу, яка обпікала їм рот і горло.³²
49. На основі інтерв'ю з 77 військовополоненими УВКПЛ встановило чотири місця інтернування, де військовополонені страждали від нестачі або низької якості води. У таких місцях військовополонені отримували лише обмежену кількість питної води або брудну воду, в якій плавали комахи.³³ Особливо гостро це питання постало у виправній колонії біля Оленівки та в СІЗО в Донецьку.
50. Тридцять чотири відсотки опитаних військовополонених поскаржилися на брак медичної допомоги під час їхнього інтернування в пенітенціарних установах. Дев'ятнадцять військовополонених поскаржилися, що попри їх прохання їм не було надано медичної допомоги. Багато військовополонених повідомили УВКПЛ, що серйозною проблемою була відсутність належної медичної допомоги при шлунково-кишкових інфекціях, поширених через погану якість їжі, погану воду і незадовільні санітарно-гігієнічні умови. Десять військовополонених повідомили, що охоронці побили їх або інших військовополонених, після того як вони звернулися за медичною допомогою. Двадцять один військовополонений також поскаржився, що медичний персонал у пенітенціарних установах лише обробляв і перев'язував їм рани, щоб запобігти сепсису, але не надавав їм жодних необхідних ліків.
51. Занепокоєння викликає те, що УВКПЛ задокументувало смерть чотирьох поранених або хворих військовополонених через відсутність належної медичної допомоги. Влітку 2022 року у виправній колонії біля Оленівки через відсутність лікування гепатиту помер військовополонений. 10 липня 2022 року поранений військовополонений помер в імпровізованому місці інтернування в Первомайську Луганської області після того, як військові та безпекові контрактники «Групи Вагнера» відмовилися надати йому антибіотики та катетер попри декілька прохань від інших військовополонених.
52. Описані вище умови призвели до того, що 171 військовополонений (21 жінка та 150 чоловіків) значно втратили в вазі. Багато хто втратив до чверті своєї загальної маси тіла, а дехто - третину.
53. Важкопоранених українських військовополонених також інтернували в лікарнях, розташованих на окупованій Російською Федерацією території України чи безпосередньо в Російській Федерації. Більшість із цих військовополонених не скаржилися на умови інтернування, харчування чи медичне обслуговування, але повідомили, що медичний персонал та охорона погрозували їм насильством.

³¹ Ці дії не тільки суперечать статті 26 Третьої Женевської конвенції щодо кількості, якості та різноманітності харчування, а й також становлять образливе та принизливе поводження.

³² Військовополонені знали, що в якості покарань за невиконання наказів охоронці використовували фізичні вправи або побиття.

³³ Військовополонені повинні мати доступ до чистої, питної (відфільтрованої та дезінфікованої, якщо потрібно) води протягом усього дня в достатній кількості від 2,5 до 3 літрів на особу або в більшій кількості, якщо вони утримуються в умовах спекотного клімату, або коли виконують фізичну працю. Див. Третя Женевська конвенція, ст. 26; Коментар від 2020 року, пп. 2128-2129.

-
54. Більшість українських військовополонених, опитаних УВКПЛ, не залучалися до робіт під час інтернування. Проте УВКПЛ задокументувало випадок, коли вісім військовополонених були залучені до вантаження артилерійських боєприпасів в місті Алчевськ, що становить порушення вимог МГП щодо праці військовополонених. УВКПЛ також отримало повідомлення про те, що в травні та червні 2022 року групу українських військовополонених з виправної колонії біля Оленівки примусили збирати та вантажити тіла загиблих у Маріуполі. Третя Женевська конвенція дозволяє Державі, що тримає в полоні, використовувати працю військовополонених, але лише за певних умов і для виконання роботи, яка не є небезпечною або принизливою, а також не має воєнного характеру.³⁴
55. Порушення права на зв'язок із зовнішнім світом негативно впливало як на військовополонених, так і на їхніх родичів. Лише 10 українським військовополоненим, з якими спілкувалося УВКПЛ, дозволили зателефонувати чи надіслати текстове повідомлення їхнім родичам,³⁵ і 18 військовополоненим дозволили надіслати листи. Міжнародні спостерігачі відвідали лише 11 із 203 військовополонених, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю.³⁶ Численна кількість родичів військовополонених, які вважали, що їхні зниклі безвісти родичі потрапили в полон, зверталися до УВКПЛ у відчаї через відсутність інформації або зв'язку з ними, а також через страждання, які приносила невизначеність, у якій вони жили. МГП безпосередньо вимагає, щоб військовополоненим було дозволено зв'язатися зі своїми родичами одразу після захоплення в полон або протягом тижня після прибуття до табору. Для військовополонених надзвичайно важливо підтримувати зв'язок із зовнішнім світом, а для їхніх родичів - знати про долю їх рідних в полоні. МГП вимагає від держав забезпечувати такий зв'язок на регулярній основі.³⁷
56. УВКПЛ також отримало повідомлення про те, що Російські збройні сили розміщували та застосовували артилерію поблизу щонайменше двох місць інтернування, що наражало військовополонених на небезпеку через ризик артилерійського вогню у відповідь, що є порушенням норм Третьої Женевської конвенції.³⁸
57. Ґрунтуючись на інформації, отриманій під час інтерв'ю, УВКПЛ визначило лише два місця інтернування українських військовополонених, які, як вбачається, відповідали вимогам МГП щодо умов інтернування: наметовий табір в Білгородській області та колишнє військово-морське училище в Севастополі. Військовополонені також повідомили про загалом задовільні умови інтернування та поводження в ізоляторі тимчасового тримання в Донецьку.

³⁴ Стаття 49.

³⁵ Такі ситуації були скоріше винятками, що ставали можливими завдяки слідчим, які допитували військовополонених, або медичному персоналу в лікарнях.

³⁶ Однак дев'ять з цих одинадцяти військовополонених розказали, що міжнародні спостерігачі відвідали їх під час інтернування у військово-морському училищі в Севастополі.

³⁷ Третя Женевська конвенція, ст. 70-71.

³⁸ Стаття 23 Третьої Женевської конвенції вказує: «Жодного військовополоненого не можна будь-коли відправити в такий район, в якому йому загрожував би вогонь із зони боїв, або тримати його там, а також не можна використовувати його присутність для захисту будь-яких пунктів чи районів від військових операцій».

Катування або інші форми жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, під час інтернування

«Вони нас не просто били, вони нас ламали. Били кулаками, ногами, кийками, електрошокерами. Були військовополонені, яким зламали руки та ноги».

- Військовополонений описує «прийомку» у слідчому ізоляторі в Російській Федерації

«Одного разу я зробив 2 000 присідань. Нас привели в їдальню на обід і наказали сідати. Я запитав охоронця, чи можемо ми почати їсти, і це було моїм покаранням».

- Військовополонений описує, як військовополонених примушували виконувати фізичні вправи в пенітенціарних установах у Російській Федерації

58. Сто сімдесят три опитані українські військовополонені (153 чоловіка та 20 жінок) зазнавали катувань або інших форм жорстокого поводження під час інтернування Російською Федерацією в порушення статті 13 Третьої Женевської конвенції. Їхні свідчення вказували на широке застосування катувань або інших форм жорстокого поводження як для отримання військової інформації чи свідчень для судових процесів на окупованій території, так і для залякування та приниження військовополонених. Військовополонені з проукраїнськими татуваннями, військові певних спеціальностей чи з певних підрозділів, як, наприклад, артилеристи, танкісти, снайпери та сапери, а також ті, хто брав участь у воєнних діях на сході України до 2022 року, зазнавали більшого ризику бути підданими найжорстокішим формам катувань або жорстокого поводження.
59. Найпоширенішими формами катування або жорстокого поводження були побиття руками (зазвичай у тактичних рукавицях), кийками, киянками чи іншими предметами,³⁹ удари ногами по різних частинах тіла, проте без ударів по голові та інших життєво важливих ділянках тіла. Також застосовувалися ураження електричним струмом з використанням шокерів та військових телефонів ТА-57. Інші поширені форми катувань або жорстокого поводження, про які військовополонені повідомили УВКПЛ, включали завдання ножових поранень, удушення, в тому числі з використанням пластикового пакета, натискання на місце поранення, удари або наступання на поранені кінцівки, цькування або погрози цькуванням собаками, погрози зброєю, імітації страт, поміщення в металеву шафу без доступу повітря або перебування в незручній позі, підвішування за руки чи ноги, опіки шкіри сигаретами чи запальничками, залишення на морозі, скручування або ламання суглобів чи кісток, накладення турнікету для заподіяння болю, щоб змусити військовополонених боятися втратити кінцівки через порушення кровообігу, а також погрози каліцтвом шляхом притискання гострих предметів до частин тіла військовополонених.⁴⁰ П'ятеро військовополонених (усі чоловіки) розповіли, що винуватці погрожували вбивствами та катуваннями їх родичів, які також були інтерновані в тій самій установі.
60. Найпоширенішою формою катування після прибуття до місця інтернування була так звана «прийомка» або «вітальне побиття», якого зазнали більшість опитаних УВКПЛ військовополонених (83 чоловіка та 9 жінок). Вони включали тривалі побиття, залякування, цькування собаками, застосування електрошокера, роздягання та перебування в незручній позі тіла протягом тривалого часу. УВКПЛ встановило, що співробітники Федеральної служби виконання покарань Російської

³⁹ Військовополонених також били пластиковими трубами, шлангами, книгами, палицями, прикладами, рукояткою пістолета, а в одному випадку – антеною з військового автомобіля.

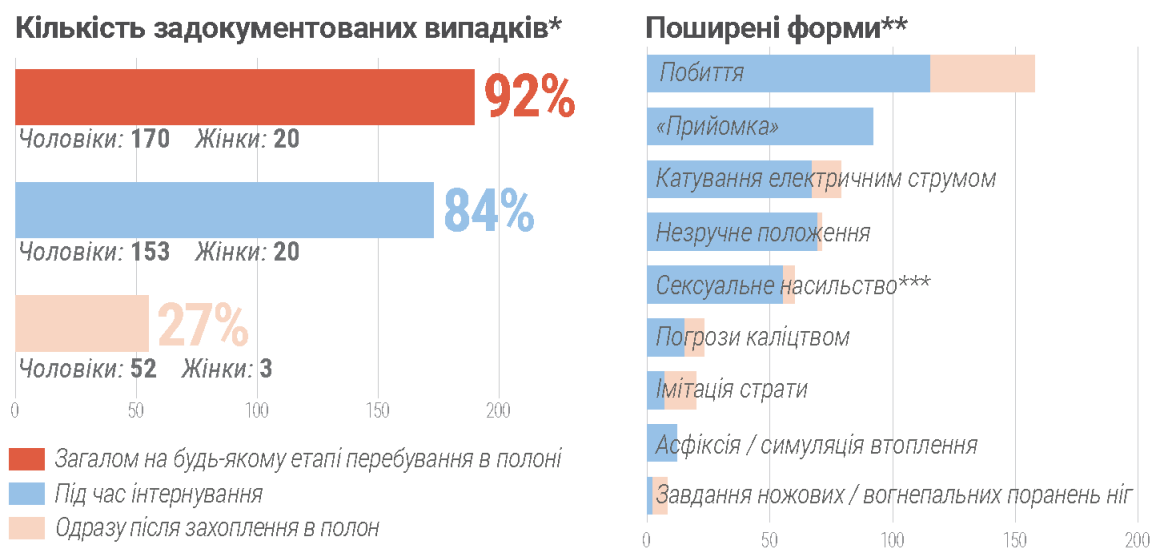
⁴⁰ В одному випадку винуватці притискали гвинт до вуха й ока військовополоненого.

Федерації (ФСВП) систематично застосовували таку практику щодо військовополонених у слідчих ізоляторах Російської Федерації. УВКПЛ задокументувало таку саме практику жорстокого поводження в СІЗО в Донецьку та ще в 23 місцях на окупованій Російською Федерацією території України.

61. УВКПЛ неодноразово розповідали про вид катування, так званий «паровозик», що застосовували в СІЗО в Донецьку, а також у двох інших місцях. Військовополонених змушували вишикуватися один за одним, нагнутись та спертись один на одного, імітуючи потяг з вагонами, а охоронці били їх, коли «паровозик» проходив повз.
62. П'ятдесят чотири військовополонені розповіли про різні форми сексуального насильства, включно з примусовим оголенням. У 27 випадках (усі чоловіки) винуватці цілили в геніталії жертв під час побиття або застосування електрошокеру, або підтягували за мотузку, прив'язану навколо геніталій чоловіків-військовополонених. 17 військовополонених (11 чоловіків і 6 жінок) зазнавали очевидно непотрібних і принизливих обшуків порожнин тіла.⁴¹ 31 військовополоненому (18 чоловікам і 13 жінкам) погрожували згвалтуванням або іншим сексуальним насильством за обставин, які змушували їх повірити, що такі погрози можуть бути виконані.⁴²

КАТУВАННЯ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВЕДІННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В РУКАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

випадки, задокументовані УВКПЛ під час індивідуальних інтерв'ю

* З усіх військовополонених, опитаних УВКПЛ

** Відображає військовополонених, підданих конкретній формі катувань або жорстокого поводження

*** Включно з погрозами сексуального насильства та необґрунтованими обшуками з роздяганням

Дата створення: 21 березня 2023 року. Джерело: УВКПЛ ММПЛУ.

63. Хоча винуватці зазвичай не цілили в життєво важливі ділянки тіла, УВКПЛ задокументувало п'ять випадків смертей чоловіків-військовополонених в результаті катувань у двох установах. Наприклад, сім військовополонених повідомили УВКПЛ, що військовослужбовця полку «Азов» військової частини 3057 Національної гвардії України забили до смерті охоронці з пов'язаних з Російською Федерацією

⁴¹ Військовополонені повідомили про щотижневі обшуки порожнин тіла, коли вони утримувалися в приміщеннях камерного типу та без зв'язку із зовнішнім світом.

⁴² У деяких випадках жертв били, і вони мали підстави вважати, що винуватці могли застосувати до них сексуальне насильство. В інших випадках винуватці погрожували сексуальним насильством жертвам, коли вони були оголені, або коли їх намагалися роздягнути насильно.

озброєних груп у дисциплінарному ізоляторі виправної колонії біля Оленівки. З чи 4 липня 2022 року жінки-військовополонені, інтерновані в цій установі, бачили, як його тіло виносили з будівлі.

64. У 28 місцях інтернування військовополонені щоденно зазнавали страждань через катування та жорстоке поводження. Військовополонені розповіли УВКПЛ, що вони були змушені залишатися в незручних позах – навпочіпки або «на розтяжці» (спираючись головою о стіну з широко розставленими руками і ногами) або виконувати виснажливі фізичні вправи (численні присідання, віджимання, підтягування, тощо), що застосовувалися в якості залякування або покарання за ймовірну погану поведінку. Під час виконання таких вправ охоронці часто били військовополонених кийками або ногами.
65. Сто двадцять три військовополонені повідомили УВКПЛ про принизливу практику, поширену в місцях інтернування, наприклад, примус військовополонених співати російські патріотичні або дитячі пісні, чи вигукувати гасла. Тих, хто відмовлявся або хто робив помилки, били. Військовополонені також розказали УВКПЛ, що охоронці словесно ображали їх і змушували танцювати один з одним, імітувати поведінку тварин, сцени з фільмів чи відеоігор, давати ляпасів один одному та писати пісні чи жарти, щоб розважити охоронців.⁴³ Охоронці часто поширювали неправдиві новини та говорили військовополоненим, що в них більше немає країни, куди б вони могли повернутися, і що вони не мають жодних шансів на звільнення. У чотирьох випадках охоронці знущалися з військовополонених, інсценуючи їх передачу для репатріації.⁴⁴ Така практика є порушенням права на гідність та психічну недоторканність військовополонених.⁴⁵

Виправна колонія біля Оленівки, Донецька область⁴⁶

66. У квітні 2022 року ця виправна колонія стала основним місцем інтернування військовополонених з Маріуполя й інших районів півдня та сходу України, а також цивільних осіб, ув'язнених під час так званої «фільтрації».⁴⁷ Військовополонених утримували в десяти бараках (розташованих у п'яти двоповерхових будівлях) і в переповнених камерах дисциплінарного ізолятора (ДІЗО). Крім того, протягом двох діб 193 військовополонених тримали в будівлі в промисловій зоні колонії, де внаслідок вибухів у ніч з 28 на 29 липня 2022 року загинуло щонайменше 50 військовополонених і багато інших було поранено. За оцінками УВКПЛ, максимальна кількість військовополонених і ув'язнених цивільних осіб, які одночасно утримувалися в колонії, могла сягати приблизно 4 тис.
67. Дві великі групи українських військовополонених, які були взяті в полон в Маріуполі, були переміщені до цієї виправної колонії з 14 по 17 квітня та з 16 по 21 травня 2022 року відповідно. Чоловіки-військовополонені з першої групи повідомили, що їх перевозили в переповнених «автозаках» і вантажівках, а охоронці пенітенціарної установи з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп зустріли їх жорстокою «приймкою».

⁴³ Загальне зобов'язання щодо гуманного поводження з військовополоненими передбачає захист від будь-якого фізичного чи психологічного насильства або загрози такого насильства, а також заборону принижувати їх, зокрема, ображати. Див. Третя Женевська конвенція, ст. 13; Коментар від 2020 року, пп. 1563.

⁴⁴ Військовополонених посадили в автобус і сказали, що їх відправляють на обмін. Потім їх повернули назад в установу та сказали, що Уряд України відмовився їх прийняти.

⁴⁵ Третя Женевська конвенція, ст. 14.

⁴⁶ Це місце інтернування розташоване в селищі Молодіжне поблизу смт Оленівка Волноваського району Донецької області. За українським законодавством, офіційна назва установи до переходу її під контроль пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп – Волноваська виправна колонія №120. Пов'язані з Російською Федерацією озброєні групи й далі називають її Волноваською виправною колонією.

⁴⁷ Детальніше про процес «фільтрації» див. *Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2022 року*, п. 78-80.

Військовополонені з другої групи переважно були під охороною співробітників ФСВП і не зазнавали жорстокого поводження одразу після прибуття.

68. Військовополонені, які були інтерновані в цій колонії, страждали через погану якість їжі та питної води, погані санітарно-гігієнічні умови, нерегулярне надання харчування, брак ліжок у бараках, а також через неналежне медичне обслуговування та нестачу медикаментів для лікування інфекційних захворювань. Більшість військовополонених повідомили про значну втрату ваги через жорсткі умови інтернування.
69. Кожного місяця прибувала нова зміна охоронців ФСВП, які ставали ще більш жорстокішими, часто ображали або били військовополонених, змушуючи їх виконувати фізичні вправи та залишатися в незручних позах протягом тривалого періоду часу. Охоронці також били деяких військовополонених перед або під час допитів, які проводилися Федеральною службою безпеки (ФСБ) і Слідчим комітетом Російської Федерації.
70. Охоронці установи з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп піддавали чоловіків-військовополонених жорсткому побиттю, ураженню електричним струмом, удушенню, сексуальному насильству, завдавали їм опіків. Жінок-військовополонених інтернували в камерах ДІЗО, які також використовувалися як місце тимчасового тримання чоловіків-військовополонених, яких звинувачували у вчиненні дисциплінарних проступків.
71. В середині липня 2022 року Російська Федерація почала переміщувати військовополонених до інших пенітенціарних установ. УВКПЛ отримало повідомлення, що останні військовополонені залишили колонію в січні 2023 року.

Вбивства та поранення військовополонених у виправній колонії біля Оленівки

72. У ніч з 28 на 29 липня 2022 року щонайменше 50 українських військовополонених були вбиті та ще більше дістали поранень унаслідок, як повідомлялося, влучання зброї вибухової дії в барак із 193 українськими військовополоненими (усі – члени полку «Азов») у виправній колонії № 120, розташованій приблизно за 5 км на схід від смт Оленівки (окупована Російською Федерацією частина Донецької області).
73. УВКПЛ збило та проаналізувало загальнодоступну інформацію щодо інциденту, зокрема понад 20 заяв офіційних осіб Російської Федерації та представників (колишньої) самопроголошеної «Донецької народної республіки»; понад 70 відео та фотографій, пов'язаних з інцидентом, у тому числі зроблених всередині та зовні бараків; супутникові знімки бараків і колонії до та після інциденту, а також іншу відповідну контекстну інформацію. Крім того, з вересня 2022 року до січня 2023 року УВКПЛ опитало 55 українських військовополонених, які утримувалися в колонії в ніч нападу та наступного дня, зокрема вісім осіб, які вижили в зруйнованих бараках, і кілька військовополонених, які наступного дня виносили мертві тіла із бараку.
74. УВКПЛ задокументувало, що 27 липня 193 військовополонених були переведені в інший барак, який був перероблений із промислового ангару і стояв окремо від інших бараків у колонії. Того ж дня керівництво колонії наказало перенести пост охорони далі від цього бараку та викопати укріплену траншею для охоронців, чого не робили біля інших бараків. 28 липня охоронці бараку були вдягнені у бронезилети й шоломи, чого вони раніше не робили, на відміну від інших працівників колонії, які рідко їх вдягали. Військовополонені, інтерновані в інших бараках, повідомили, що з реактивної системи залпового вогню «Град», яка була розміщена неподалік від їхніх бараків і біля огорожі колонії безпосередньо перед інцидентом, вели вогонь у західному напрямку, що перекривало звуки вибухів, в результаті яких були вбиті та поранені військовополонені. Ув'язнений український цивільний, який

виконував роль посередника від адміністрації, наказав військовополоненим, які 29 липня розчищали завали та вивозили тіла загиблих, мовчати про побачене.

75. Одразу після інциденту Уряду України та Російської Федерації обмінялися звинуваченнями в тому, що інша сторона умисно обстріляла барак.⁴⁸
76. УВКПЛ продовжить збирати та аналізувати інформацію щодо цього інциденту. УВКПЛ встановило, що кількість військовополонених, які загинули в результаті нападу, могла б бути значно меншою, якби важкопораненим оперативно була надана медична допомога. Ті, хто вижив, мали численні травми, зокрема серйозні опіки та поранення від осколків снарядів і фрагментів бараку. Однак персоналом колонії не була надана медична допомога, й постраждалим довелося робити все можливе, щоб зупинити кровотечу один одному без належного медичного обладнання. УВКПЛ задокументувало, що багато поранених військовополонених померли лежачи на землі біля входу в колонію, як повідомляється, через значну втрату крові. Тих, хто вижив, доставили до лікарень Донецька лише через 5-7 годин після атаки на барак в переповнених вантажівках, які їхали по вибоїстих дорогах, що завдавало пораненим військовополоненим додаткових страждань. Військовополонених, які вижили та зазнали легких поранень, перевели на місяць до так званого дисциплінарного ізолятора, де вони були фактично ізолювані від спілкування з іншими військовополоненими у колонії.

Катування або інші форми жорстокого поводження з жінками - військовополоненими, включаючи сексуальне насильство, під час інтернування

«У якийсь момент мене перевели в камеру №1, розраховану на 6 осіб. Там уже було 27 жінок. До цього їх біло ще більше - понад 40 осіб».

- Військовополонена про умови інтернування у виправній колонії біля Оленівки

77. УВКПЛ провело інтерв'ю з 24 жінками-військовополоненими після їх звільнення з місць інтернування біля Оленівки, у Донецьку та в Російській Федерації.
78. П'ятдесят чотири відсотка цих жінок, які утримувалися в установах на території Російської Федерації, зазнавали обшуків порожнин тіла або обшуків тіла, коли вони мали бути оголеними⁴⁹ в присутності чоловіків-охоронців під час «прийомки»⁵⁰. Співробітники ФСВП також били жінок-військовополонених по ногах і сідницях під час щоденних перевірок або змушували їх тривалий час перебувати в незручних позах.
79. У слідчих ізоляторах в Донецьку (окупована Російською Федерацією територія України) та в Таганрозі (Російська Федерація) жінок-військовополонених змушували роздягатися, перебігати оголеними з кімнати в кімнату та приймати душ у присутності чоловіків-охоронців, що для них було

⁴⁸ Російська Федерація та представники (колишньої) самопроголошеної «Донецької народної республіки» стверджували, що Збройні сили України свідомо завдали ударів по бараку ракетами HIMARS, щоб змусити українських військовополонених мовчати. Уряд України відкинув такі звинувачення, наполягаючи натомість на тому, що баракі були обстріляні Збройними силами Російської Федерації.

⁴⁹ Таганрозький СІЗО, Курський СІЗО, Новозибківський СІЗО Брянської області, виправна колонія у Валуйках Белгородської області.

⁵⁰ Виправна колонія в Малій Локні Курської області, Таганрозький СІЗО.

принизливим.⁵¹ Їх також часто змушували ходити по коридору в незручній позі (напівзігнутими), під час чого охоронці били їх кийками. В Таганрозькому СІЗО кожна нова зміна підрозділів спеціального призначення ФСВП, які змінювалися щомісяця, змушували військовополонених бігати з ідальні до їхніх камер за десять секунд, із камер до туалету - за шість секунд, інакше їх били електрошокером. Погрожуючи побиттям або застосуванням електрошокера, вони також змушували військовополонених рухатися, імітуючи качок.

80. Сімдесят відсотків опитаних жінок-військовополонених, які були інтерновані в слідчих ізоляторах в Російській Федерації та Донецькій області, повідомили, що під час допитів їх били, катували електричним струмом і погрожували сексуальним насильством.
81. Жінки-військовополонені також страждали від жахливих умов інтернування. Їх тримали в ізоляції в переповнених камерах, і лише в рідкісних випадках дозволяли виходити за межі камер. У шестимісній камері могли бути розміщені до 30 осіб. Їм не вистачало матраців, постільної білизни та предметів гігієни, загалом вони страждали від постійних проблем із травленням і надзвичайної втрати ваги через погану якість та малу кількість їжі та води. Більшість жінок-військовополонених повідомили про проблеми зі своїм сексуальним і репродуктивним здоров'ям під час перебування в полоні, зокрема про припинення менструації через стрес та умови інтернування. Усі жінки-військовополонені, опитані УВКПЛ, крім однієї,⁵² повідомили, що адміністрація місць інтернування не надавала їм доступу до спеціалізованої медичної допомоги та послуг сексуального та репродуктивного здоров'я, а також не надала їм можливості пройти обстеження у відповідних медичних працівників.

С. СУДОВІ ПРОЦЕСИ НАД ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

«Якщо ти думаєш, що ми втомимося, ти помиляєшся!»

- Військовополонений розповідає як його катували так звані «слідчі» з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп, щоб примусити його зізнатись у вчиненні воєнних злочинів.

82. УВКПЛ опитало одинадцять українських військовополонених, які були піддані кримінальному переслідуванню за дії, що становили безпосередню участь у воєнних діях. Крім того, до 68 опитаних військовополонених застосовувалися катування, щоб змусити їх дати свідчення проти інших військовослужбовців в порушення статті 17 Третьої Женевської конвенції, яка забороняє фізичне чи моральне насильство чи будь-яку іншу форму примусу для одержання будь-яких відомостей.
83. УВКПЛ опитало 10 чоловіків-військовополонених і 1 військовополонену, які були обвинувачені, постали перед судом та/або були засуджені в Донецьку так званими «судами» пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп за дії, що становили безпосередню участь у воєнних діях.⁵³ Згідно з міжнародним правом комбатанти користуються імунітетом від відповідальності за

⁵¹ Під поняттям сексуальне насильство розуміється не тільки фізичне проникнення у тіло особи. Примусове роздягання та публічне оголення під примусом вважаються сексуальним насильством і кваліфікуються як міжнародні злочини у категорії «інші нелюдські діяння» та «посягання на людську гідність». Див. Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді, *Akayesu*, рішення 1998 р., п. 688 і 693; Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії, *Kunarac*, рішення 2001 р., п. 766-774.

⁵² Одну військовополонену в гострому стані доставили до лікарні в Донецьку та надали медичну допомогу.

⁵³ Сім обвинувачених осіб було звільнено під час «обміну військовополонених» до початку «судового розгляду». Двоє постали перед «судом», але були звільнені до завершення провадження. Двоє були засуджені до смертної кари. Військовополонених безпідставно обвинувачували або судили за тероризм, найманство та спробу повалення «конституційного ладу» в самопроголошеній «Донецькій народній республіці».

безпосередню участь у воєнних діях або за законні воєнні дії, вчинені під час збройного конфлікту, навіть якщо такі дії в іншому випадку є правопорушенням згідно з національним законодавством.

84. Усі опитані військовополонені повідомили, що до або під час допитів так звані «прокурори» пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп катували чи піддавали їх жорсткому поводженню, щоб примусити зізнатися чи підписати протоколи допитів зі свідченнями, яких вони не давали. П'ять з них були змушені відмовитися від свого права на захисника під час розслідування через те, що не було вільних адвокатів.⁵⁴
85. Щодо трьох військовополонених, опитаних УВКПЛ, розгляд справи проводився в закритому режимі⁵⁵ так званим «судом», який відповідав основоположними гарантіям законності, незалежності та неупередженості.⁵⁶ Одного з цих військовополонених не доставили на засідання під час його «судових засідань» і засудили до смертної кари. Військовополонені, яких судили в Донецьку, поскаржилися, що «судді» були відверто упереджені проти них, вибираючи окремі частини їхніх свідчень, щоб визнати їх винними. Крім того, чотири військовополонені поскаржилися, що їхні адвокати не надали їм жодної правової допомоги, а лише порадили визнати себе винними. Один військовополонений також повідомив, що його адвокат зв'язався з його родичами та вимагав 5 тис. доларів США за подання апеляції на ухвалений проти нього смертний вирок. Іншому військовополоненому, який погано володіє російською, надали текст обвинувального акту російською мовою, хоча він просив його переклад англійською. Відповідно до норм МГП, військовополонені можуть бути законно засуджені лише за умов дотримання положень Третьої Женевської конвенції щодо справедливого судового розгляду,⁵⁷ які включають заборону застосування морального чи фізичного тиску, щоб примусити військовополонених визнати себе винними, право мати кваліфікованого захисника за власним вибором й обов'язок інформувати обвинуваченого про обвинувачення та надавати документи мовою, яку він розуміє.⁵⁸ УВКПЛ занепокоєне тим, що ці військовополонені не були законно засуджені відповідно до положень МГП, особливо враховуючи ті випадки, коли вони зізналися під примусом і коли були порушені їхні права на захист. УВКПЛ нагадує, що умисне позбавлення військовополонених права на справедливий та звичайний судовий розгляд становить серйозне порушення Третьої Женевської конвенції.⁵⁹

⁵⁴ Жодного військовополоненого не можна визнати винуватим, якщо йому не було надано можливості захищатися в суді та допомоги кваліфікованого захисника чи консультанта. Третя Женевська конвенція, ст. 99.

⁵⁵ 9 червня 2022 року представники УВКПЛ спробували відвідати «засідання» в «кримінальній справі» проти трьох українських військовополонених в Донецьку в якості спостерігачів, але їм було відмовлено в доступі до зали судового засідання так званого «верховного суду».

⁵⁶ УВКПЛ виявило подібні порушення та надало пояснення, чому такі «суди» не можна вважати такими, які створено належним чином, незалежними та неупередженими в доповіді «Права людини в контексті відправлення правосуддя у кримінальних справах, пов'язаних з конфліктами в Україні, квітень 2014 – квітень 2020», <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/human-rights-administration-justice-conflict-related-criminal-cases>.

⁵⁷ Третя Женевська конвенція, ст. 102.

⁵⁸ Третя Женевська конвенція, ст. 105.

⁵⁹ Третя Женевська конвенція, ст. 130.

D. УМОВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ТА РЕПАТРІАЦІЇ

«Це був найстрашніший момент. Нам нічого не сказали. Я думав, що нас вивели, щоб стратити».

- Військовополонений про поведження під час перевезення до місця обміну військовополонених

86. УВКПЛ стурбоване тим, що українських військовополонених, яких звільняли й обмінювали, репатріювали в нелюдських умовах і піддавали жорсткому поведженню, що є порушенням статті 119 Третьої Женевської конвенції.⁶⁰ Більшість задокументованих УВКПЛ випадків відбулися під час обміну військовополоненими 21 вересня 2022 року. Військовополонених перевозили в переповнених вантажівках зі зв'язаними руками та щільно заклеєними клейкою стрічкою очима. Багато хто з них показав УВКПЛ шрами та рани на руках і обличчі, які залишилися після пластикових стяжок та клейкої стрічки. Чоловіків також змушували сидіти у вантажівках у незручній позі «ялинкою».⁶¹ Військовополонені, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, повідомили, що під час перевезення вони чули, як багато інших непритомніли через тисняву та брак повітря. Тих, хто просив води чи допомоги, охоронці били руками або електрошокером. Військовополонені також повідомили, що один охоронець кинув відкритий флакон з нашатирним спиртом всередину однієї вантажівки після того, як кілька військовополонених знепритомніли, через що інші відчули пекучий біль в очах і носі, та їм було складно дихати. Військовополонених привезли на аеродроми, посадили у військові багатофункціональні літаки та доставили до Білорусі, а потім до Чернігівської області. Під час перевезення охоронці били їх руками та електрошокером. Загалом військовополонені провели майже два дні зі зв'язаними руками та зав'язаними очима, без їжі, води та доступу до туалету. Це викликає занепокоєння щодо дотримання обов'язку гуманного поведження з військовополоненими і заборони принизливого або образливого поведження. Лише жінкам-військовополоненим було дозволено ходити в туалет у відкритому полі, але в присутності чоловіків-охоронців. Після прибуття на аеродроми їм також дали воду.
87. УВКПЛ задокументувало схожі умови та жорстоке поведження під час переміщення інших військовополонених у понад 12 випадках. Стурбованість викликають задокументовані УВКПЛ випадки, коли троє чоловіків-військовополонених перебували протягом близько 12 годин взимку у мокрому одязі, після того як охоронці пенітенціарної установи в Російській Федерації навмисно змусили їх випрати свій одяг безпосередньо перед перевезенням на обмін.

⁶⁰ Стаття 119 Третьої Женевської конвенції передбачає, що репатріація здійснюється в умовах, подібних до тих, що встановлені в статтях 46-48 Конвенції для переміщення військовополонених. Стаття 46 передбачає, що переміщення військовополонених завжди здійснюють гуманно й в умовах, не менш сприятливих, ніж ті, у яких здійснюють переміщення військ держави, що тримає в полоні. Держава, що тримає в полоні, під час переміщення забезпечує військовополонених їжею та питною водою в кількості, достатній для підтримання їхнього здоров'я в доброму стані, а також надає їм необхідний одяг, притулок та медичну допомогу. Держава, що тримає в полоні, уживає відповідних запобіжних заходів, щоб забезпечити їхню безпеку, а також складає повний список переміщуваних військовополонених перед їхнім вибуттям.

⁶¹ Вони сиділи на підлозі, широко розставивши ноги, а руки були зв'язані над головою людини, яка сиділа попереду.

V. ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКИХ ТРИМАЄ В ПОЛОНІ УКРАЇНА

88. Починаючи з 30 березня 2022 року УВКПЛ провело конфіденційні інтерв'ю з 229 військовополоненими⁶² з Російських збройних сил (228 чоловіками і 1 жінкою), переважно в місцях інтернування, де Уряд України надав УВКПЛ повний і безперешкодний доступ до військовополонених. Серед них - інтерв'ю із трьома військовополоненими із пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп після їхнього обміну та повернення на окуповані Російською Федерацією частини Луганської області; однак ці інтерв'ю не були конфіденційними.⁶³
89. З 229 опитаних військовополонених, 113 повідомили про катування чи інші форми жорстокого поводження на різних етапах перебування в полоні.

A. ЗАХОПЛЕННЯ В ПОЛОН І ЕВАКУАЦІЯ

Свавільні страти

90. На основі матеріалів із відкритих джерел і конфіденційних інтерв'ю, УВКПЛ задокументувало інциденти, коли українські військовослужбовці вбили щонайменш 25 російських військовополонених і осіб, які були поранені і вважалися особами, які припинили участь у воєнних діях (hors de combat). В одному випадку, який стався в березні в Луганській області, Збройні сили України оточили членів пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп, які лежали на землі після артилерійського обстрілу - деякі з них, можливо, загинули або були поранені - та сказали їм, що вони мають чітко заявити про свій намір здатися в полон. Це зробили лише декілька військовополонених. Після цього опитані УВКПЛ військовополонені почули кілька пострілів і слова одного українського військовослужбовця: «Інакше вони б більше страждали». На момент інтерв'ю військовополонені, які вижили, більше ніколи не бачили інших членів цієї групи.
91. УВКПЛ також проаналізувало відеозаписи, опубліковані в Інтернеті 22-23 листопада, на яких зображені ймовірні свавільні страти російських військовополонених і осіб, які припинили участь у воєнних діях (hors de combat), вчинені Українськими збройними силами в різних місцях і в різний час. Аналіз цих відео вказує, що вони, цілком ймовірно, не є сфабрикованими.
92. На одному відео, знятому в Макіївці Луганської області, щонайменше одинадцять російських солдат, як вбачається, виходять із підвалу, складають зброю та лягають на землю перед щонайменше трьома українськими військовослужбовцями. Видно, як останній солдат, який вийшов з підвалу, відкриває вогонь, після чого чути звуки стрілянини. Пізніше інше відео, зняте з дрона, зображує, ймовірно, ту саму групу російських солдат, що лежать мертві на землі, як вбачається, в тому самому положенні, у якому їм було наказано лягти на землю під час захоплення в полон. УВКПЛ зазначає, що солдатам,

⁶² Серед них 102 військовополонені зі Збройних сил Російської Федерації, 126 з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп (87 з озброєних груп колишньої самопроголошеної «Донецької народної республіки» та 39 з озброєних груп колишньої самопроголошеної «Луганської народної республіки») і 1 представник військових та безпекових контрактників «Групи Вагнера». Майже всі військовополонені з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп були громадянами України, і УВКПЛ має обґрунтовані підстави вважати, що більшість із них були примусово мобілізовані на військову службу.

⁶³ Вони були проведені в режимі телеконференції з групою осіб, які знаходилися в офісі так званого «омбудсмена» колишньої самопроголошеної «Луганської народної республіки», а в іншому випадку – коли вони та спеціаліст УВКПЛ були там само разом.

які потрапили під владу⁶⁴ України, слід забезпечити повний спектр гарантій захисту, тому їхнє вбивство, якщо воно було умисне, може становити воєнний злочин.

93. На серії відео, знятих у Новій Басані Чернігівської області в березні 2022 року, зображені сім вбитих російських військовополонених. На першому відео Українські збройні сили наказують трьом російським військовополоненим з зв'язаними руками та зав'язаними очима злізти з кузова пікапа. На другому відео, знятому з того самого місця, видно тіла шести російських військовополонених, включно з трьома з першого відео, які лежать на землі в таких позах, та з такими ранами і слідами крові, які вказують на їх розстріл із вогнепальної зброї. Сьоме тіло лежить окремо, трохи неподалік. На третьому відео знята спроба закопати сьому жертву поруч; частина його голови відсутня. Під час візитів до Нової Басані УВКПЛ змогло підтвердити вбивства щонайменше цих семи російських військовополонених.
94. УВКПЛ вітає висловлене зобов'язання Офісу Генерального прокурора України розслідувати всі твердження про жорстоке поводження із військовополоненими та зазначає, що було порушено кримінальні справи за п'ятьма епізодами, у яких фігурують 22 жертви. Однак УВКПЛ відмічає відсутність суттєвих зрушень у цих розслідуваннях станом на сьогоднішній день, а також те, що жодна з таких справ ще не була передана до суду.

Катування або інші форми жорстокого поводження

"Перед допитом вони показали мені руків'я сокири в крові як попередження. Допит тривав близько години, і вони шість разів застосовували електричний струм, щоразу, коли думали, що я брешу».

- Російський військовополонений про катування та психологічний тиск під час допитів Українськими збройними силами

«Вночі Українські збройні сили змушували мене молитися. Також мене вивели та сказали тікати, це було зроблено навмисно, тому що будь-хто, хто спробує втекти, буде розстріляний»

- Російський військовополонений про імітацію страти на початкових етапах перебування в полоні

95. 95. Сто один опитаний військовополонений зазнав різних форм катувань або іншого жорстокого поводження⁶⁵ одразу після захоплення в полон Українськими збройними силами. У більшості задокументованих випадків катувань військовополонених били, іноді впродовж тривалого часу, що спричиняло сильний біль і травми.

⁶⁴ У статті 41 Додаткового протоколу 1 зазначено, що вибулою зі строю вважається будь-яка особа, якщо вона перебуває під владою супротивної сторони або ясно виражає намір здатися в полон. Див. також Коментар від 2020 року до статті 4А Третьої Женевської конвенції, який пояснює, що термін «потрапити під владу ворога» означає, що «Держава, що тримає в полоні, здійснює певний рівень фізичного контролю над особою або накладає певні обмеження на неї, і що ця особа більше не бажає або не здатна брати участь у воєнних діях або захищати себе. Отже, це поняття не включає осіб, які просто проживають або здійснюють діяльність на території, що контролюється воюючою стороною».

⁶⁵ Такі дії включали жорстокі побиття, катування електричним струмом за допомогою військового телефону, удушення, простріл кінцівок, завдання ножових поранень кінцівок, удари в обличчя, удари по тілу руками та ногами, зокрема твердими предметами, тримання на морозі, опіки шкіри сигаретами, завдання ножових поранень, перебування в незручних позах, імітація страти, погрози вбивством, погрози фізичними розправами, погрози сексуальним насильством і словесні образи.

-
96. 96. УВКПЛ задокументувало три випадки, коли військовослужбовці Українських збройних сил стріляли по ногах військовополонених одразу після захоплення в полон або під час першого допиту.
97. Три особи, з якими провели інтерв'ю, повідомили, що військовослужбовці Українських збройних сил підключали до стоп дроти від військового телефону ТА-57 (широко відомого як «Тапик») і пускали електричний струм через тіло. Допити з застосуванням фізичного насильства тривали декілька годин. В одному з таких випадків винуватці розбризкали військовополоненому на спину речовину, яка, як він вважає, посилила електропровідність. Загалом УВКПЛ задокументувало п'ять випадків катування військовополонених електричним струмом з боку Українських збройних сил.
98. У 27 випадках військовополонені зазнавали особливих форм катування або жорстокого поводження, які призводили до психологічного болю або страждань, такі як погрози вбивством, імітації страти або погрози сексуальним насильством, здійснені за обставин, які змушували їх повірити, що такі погрози можуть бути виконані. В одному випадку військовослужбовці Українських збройних сил окремо допитували кожного з трьох військовополонених. Після того, як один з військовополонених почув постріли, солдати сказали йому, що вбили двох інших військовополонених, і що він буде страчений наступним.
99. УВКПЛ проаналізувало наявні у відкритому доступі відео, які, ймовірно, є автентичними, і на яких зображено катування російських військовополонених Українськими збройними силами. Раніше УВКПЛ повідомляло про один випадок у Харківській області, у якому на відео було зображено, як військовослужбовці Українських збройних сил стріляють по ногах трьом полоненим російським солдатам і б'ють ногами поранених російських солдат, що лежать на землі, погрожуючи їм стратою та направляючи на них зброю.⁶⁶
100. Після захоплення в полон військовополонених вивозили з лінії фронту до імпровізованих місць тимчасового інтернування, наприклад, військових штабів, розташованих у різних будівлях, у тому числі в відділеннях поліції, для допиту Збройними силами України, СБУ, офіцерами розвідки чи поліції. Шістдесят шість військовополонених повідомили, що особи, які проводили допити, переважно військовослужбовці, катували їх та жорстоко з ними поводитися, щоб отримати інформацію, покарати, принизити та залякати, а в деяких випадках отримати доступ до їхніх банківських реквізитів. Іноді кожне запитання супроводжувалося побиттям. Більшість військовополонених, які зазнавали катувань і жорстокого поводження, скаржилися на побиття прикладами, дерев'яними битами, палицями та кулаками по обличчю, тулубу та ногах, опіки шкіри сигаретами та примус годинами стояти на колінах під час допиту.
101. У декількох випадках побиття українськими військовослужбовцями, особливо одразу після бою, ймовірно, за своїм характером було суто помстою.⁶⁷ Наприклад, у деяких випадках офіцери били військовополонених зі словами: «Це за Бучу» або схожими за змістом словами. УВКПЛ задокументувало один випадок нападу офіцера Українських збройних сил на групу з 11 військовополонених чоловіків, яких привезли в район поблизу Слов'янська в червні 2022 року. Він поранив ножом принаймні трьох із них у плечі чи ноги. В іншому випадку військовослужбовці Українських збройних сил привезли військовополоненого до озера та опускали його головою у воду, поки той не знепритомнів. Наступного дня його побити та вирізали ножом «смайл» на лівому плечі, слід від якого ще залишився на момент інтерв'ю.

⁶⁶ Див. доповідь УВКПЛ «Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації», 24 лютого - 15 травня 2022 року, червень 2022 року, п.105.

⁶⁷ Стаття 13 Третьої Женевської конвенції забороняє застосування репресалій до військовополонених.

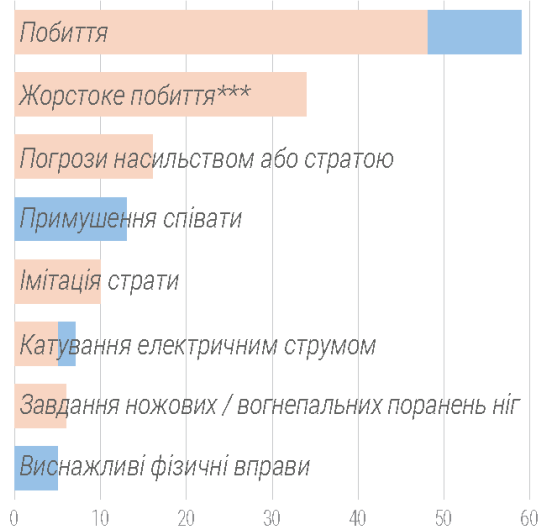
КАТУВАННЯ ТА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В РУКАХ УКРАЇНИ

випадки, задокументовані УВКПЛ під час індивідуальних інтерв'ю

Кількість задокументованих випадків*

Поширені форми**

* З усіх військовополонених, опитаних УВКПЛ

** Відображає військовополонених, підданих конкретній формі катувань або жорстокого поводження

*** Тривалі побиття, що спричиняли сильний біль та/або призвели до втрати зубів чи переломів кісток

Дата створення: 21 березня 2023 року. Джерело: УВКПЛ ММПЛУ.

102. УВКПЛ зафіксувало практики катувань і жорстокого поводження з чоловіками-військовополоненими після їхнього прибуття до транзитних таборів, віддалених від лінії фронту, які мали місце на початку збройного нападу в березні-травні 2022 року, з піком в період після того, як стало відомо широкому загалу про вбивства цивільних осіб у Бучі. Зокрема, УВКПЛ задокументувало шість випадків катувань і жорстокого поводження у виправній колонії № 89 у Дніпрі. Після прибуття до цього транзитного табору чоловіки-військовополонені ставали жертвами «вітального побиття». Охоронці також використовували побиття як засіб забезпечення дисципліни та змушували військовополонених стояти на колінах протягом кількох годин, били їх або застосовували електрошокер, якщо вони рухалися.

Розграбування особистих речей

103. Дев'ять військовополонених повідомили про розкрадання їхніх особистих речей, здебільшого грошей, обручок і релігійної атрибутики, під час взяття в полон, в імprovізованих місцях інтернування або після прибуття до транзитних таборів в порушення статті 18 Третьої Женевської конвенції. Кілька військовополонених повідомили про те, що в них забрали їхній військовий одяг, зокрема куртки і взуття, через що деякі з них страждали від холоду або не мали відповідного взуття на початкових етапах інтернування. У двох випадках військовослужбовці Збройних сил України забрали банківські картки військовополонених, а потім змусили їх сказати паролі. УВКПЛ також задокументувало два випадки, коли військовослужбовці Українських збройних сил зв'язалися з родичами двох військовополонених зі складу Збройних сил Російської Федерації і намагалися вимагати в них гроші погрожуючи катувати та стратити полонених.

Виставлення на цікавість публіки

104. Викликає занепокоєння те, що Українські збройні сили наказували деяким військовополоненим засуджувати війну на камеру та закликали своїх побратимів скласти зброю. УВКПЛ помітило

поширену практику зйомки та публікації відеозаписів, які зображують російських військовополонених, змушених співати пісні, вигукувати гасла, прославляти чи погано відгукуватися щодо окремих військових частин чи осіб, або піддавали різним іншим формам приниження. Українські збройні сили знімали відео, на яких жорстоко поводитися та принижували військовополонених під час їхньої евакуації, та поширили ці матеріали в соціальних мережах. МГП забороняє виставляти військовополонених на цікавість публіки чи принижувати їх, включаючи, розміщення відеозаписів, де вони зображені в ситуаціях, які можуть обґрунтовано сприйматися як принизливі.

Умови евакуації

«Дорогою до транзитного місця інтернування в Харкові декілька українських солдат сказали: «Давайте розважимося, тому що їх скоро заберуть», і почали лупцювати нас».

- Військовополонений про жорстоке поводження під час евакуації.

105. УВКПЛ задокументувало 19 випадків евакуації російських військовополонених у спосіб і в умовах, що суперечать Третій Женевській конвенції, яка передбачає, що евакуація військовополонених завжди проводиться гуманно й в умовах, подібних до тих, які держава, що тримає в полоні, створює для своїх військ під час їхнього переміщення. Військовополонені повідомили про принизливе поводження під час їхньої евакуації до транзитних таборів і місць постійного інтернування. Військовополонених часто перевозили напіводягненими, у переповнених мікроавтобусах чи вантажівках у незручних позах зі зв'язаними за спиною руками. Ці свідчення також були підтверджені численними відеозаписами, зробленими військовослужбовцями Українських збройних сил.
106. Шістнадцять військовополонених повідомили про побиття під час їхньої евакуації солдатами, які їх перевозили, або на блокпостах. Кілька військовополонених зазначили, що солдати, які їх охороняли, пропонували солдатам, які стояли на кожному блокпосту, побити їх. Чотири чоловіки-військовополонені також повідомили, що військовослужбовці Національної гвардії штовхали їх або били ногами під час перевезення між слідчими ізоляторами або до табору для військовополонених.
107. Більшість військовополонених утримувалися протягом короткого періоду часу в одному-трьох імпровізованих місцях інтернування, перш ніж їх переміщали до постійних місць інтернування. Серед таких місць були приватні будинки, відділки поліції, склади, гаражі, школи чи заводи, де розміщувалися Українські збройні сили, чи які вони використовували для своїх цілей. В одному випадку декілька десятків військовополонених декілька днів були інтерновані в трьох морських (транспортних) контейнерах, розташованих на промислових складах у Харківській області. У більшості випадків військовополонених тримали з зв'язаними руками та зав'язаними очима від кількох годин до кількох днів у імпровізованих місцях інтернування, що викликає серйозне занепокоєння щодо дотримання зобов'язання поводитися з військовополоненими гуманно та заборони поводження, що принижує гідність. Декілька військовополонених поскаржилися, що вони не отримували в достатній кількості їжу та воду під час інтернування в таких місцях.
108. УВКПЛ зазначає, що на цьому етапі інтернування Українські збройні сили надавали багатьом військовополоненим можливість зв'язатися зі своїми родичами. Однак у 14 випадках військовополонені не змогли зв'язатися з родичами протягом більше ніж місяця після захоплення в полон. Як вказувалося вище, МГП вимагає, щоб військовополоненим було дозволено зв'язатися зі

своїми родичами одразу або впродовж тижня після евакуації чи переміщення до місця інтернування, а також підтримувати регулярний зв'язок із зовнішнім світом.⁶⁸

В. ІНТЕРНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

109. УВКПЛ здійснило 48 візитів до офіційних місць інтернування військовополонених, а саме до слідчих ізоляторів у Дніпрі, Харкові, Києві, Кривому Розі, Одесі, Полтаві, Запоріжжі та до табору для військовополонених у Львівській області. Хоча більшість чоловіків-військовополонених (228 осіб, з якими провели інтерв'ю) не мали скарг, 40 чоловіків у декількох місцях повідомили про жорстоке поводження та неналежні умови інтернування. Під час особистих інтерв'ю 11 військовополонених поскаржилися на побиття представниками військової служби правопорядку або охоронцями в Харківському СІЗО, Дніпровському СІЗО, Дніпровській виправній колонії №89 та Вінницькому СІЗО в період з березня до квітня 2022 року.⁶⁹
110. УВКПЛ також отримало достовірну інформацію про наявність неофіційного місця інтернування в Києві, де деякі військовополонені, включаючи 40 військовополонених, з якими УВКПЛ провело інтерв'ю, утримувалися протягом тривалого періоду часу. Станом на дату публікації цієї доповіді українська влада не надала УВКПЛ відповіді на запит щодо існування цього місця. Усі військовополонені мають бути офіційно зареєстровані та обліковані⁷⁰, і до них повинні мати доступ незалежні спостерігачі.⁷¹
111. Хоча Уряд України створив один табір для військовополонених відповідно до вимог МГП, значна кількість військовополонених залишаються інтернованими в камерах у спеціальних дільницях слідчих ізоляторів та пенітенціарних установ, що є порушенням норми про те, що військовополонених не дозволяється тримати в ізоляції, за винятком випадків, виправданих інтересами військовополонених, або коли та поки це необхідно для охорони їхнього здоров'я.⁷²
112. Більшість військовополонених (198 із 229 опитаних військовополонених) не скаржилися на умови розміщення, харчування, доступ до води, предметів гігієни і медичної допомоги. Більшість з них могли спілкуватися з родичами, але не на регулярній основі, як того вимагає МГП.⁷³ УВКПЛ зазначає, що військовополонені були інтерновані окремо від осіб, які тримаються під вартою у кримінальних справах, та в їхніх камерах була проточна вода, а також вони мали доступ до книг, радіо та телебачення.
113. Декілька чоловіків-військовополонених повідомили про поширену практику словесних образ з боку охоронців у місцях інтернування, які відвідало УВКПЛ.⁷⁴

⁶⁸ Третя Женевська конвенція, ст. 70-71.

⁶⁹ УВКПЛ зазначає, що Державна кримінально-виконавча служба України з розумінням ставилася до висловлених занепокоєнь і рекомендацій УВКПЛ, зокрема, для працівників пенітенціарних установ були проведені тренінги щодо стандартів МГП у частині поводження з військовополоненими.

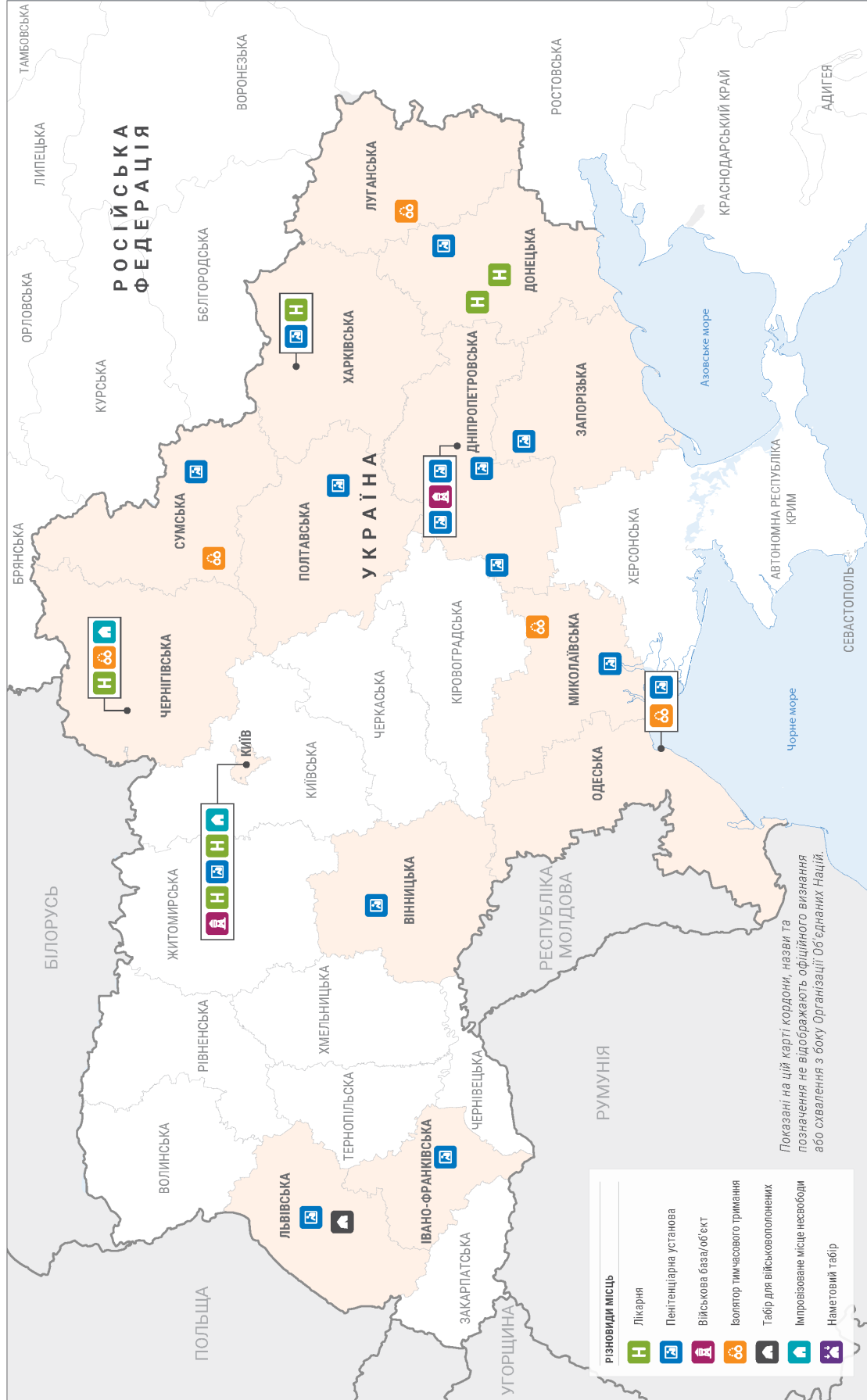
⁷⁰ Третя Женевська конвенція, ст. 122.

⁷¹ Третя Женевська конвенція, ст. 126; Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (A/Res/43/173), принцип 29.

⁷² Статті 21, 22 Третьої Женевської конвенції. За рідкісними винятками, військовополонених не дозволяється тримати в ізоляції або інтернувати в пенітенціарних установах.

⁷³ Відповідно до статті 71 Третьої Женевської конвенції, військовополонені можуть відправляти щонайменше два листи і чотири поштові картки на місяць.

⁷⁴ Див. Третя Женевська конвенція, ст. 13; Коментар від 2020 року, пп. 1563.

114. Декілька військовополонених також повідомили про принизливі практики, наприклад, в якості покарання за дисциплінарний проступок їх примушували співати гімн України та інші патріотичні пісні або виконувати фізичні вправи, в тому числі, присідання, віджимання та інші. Такі дисциплінарні заходи є порушенням недоторканності військовополонених.⁷⁵ Крім того, хоча МГП допускає накладання дисциплінарних стягнень у вигляді призначення позачергових нарядів, вони мають полягати у виконанні додаткових робіт, а не у фізичних вправах.⁷⁶
115. Декілька військовополонених на початку березня 2022 року поскаржилися на постільних клопів у Харківському СІЗО, низьку температуру в камерах Київського СІЗО та таборі для військовополонених, а також на відсутність предметів гігієни в Дніпровському СІЗО.⁷⁷
116. Уряд України сприяв налагодженню спілкування військовополонених з їхніми родичами та забезпечив військовополонених сучасними засобами зв'язку на додаток до того, що передбачено Третьою Женевською конвенцією. Восени 2022 року Уряд запровадив послугу IP-телефонії для військовополонених у постійних транзитних таборах і в таборі для військовополонених у Львові. Проте опитані УВКПЛ військовополонені у слідчих ізоляторах не знали про цю послугу, а адміністрації ізоляторів повідомили про технічні проблеми з її використанням.
117. У місцях постійного інтернування військовополоненим надавалася базова медична допомога, зокрема щоденні огляди лікаря, рентгенівські обстеження, медикаменти загального призначення та стоматологічні послуги. Медична допомога надавалася під час прибуття, регулярно під час інтернування або за запитом. Військовополонені, які потребували медичного нагляду, розміщувалися в медичних палатах постійних транзитних місць чи табору для військовополонених, або були переміщені до лікарень, де вони отримували невідкладне чи спеціалізоване лікування.

Табір для військовополонених у Львівській області

«У бараках дуже холодно. Деякі військовополонені сплять повністю одягненими в робочу форму».

- Військовополонений про умови утримання в таборі в зимовий період.

118. Табір для військовополонених у Львівській області було створено в середині квітня 2022 року на території колишньої пенітенціарної установи. В ньому військовополонені інтерновані далеко від лінії фронту і під час повітряних тривог їх відводять в укриття. Вони проживають у бараках, де передбачена достатня площа для кожної особи, вони забезпечені постільною білизною, предметами гігієни та триразовим харчуванням, мають доступ до місць відпочинку та навчання. З осені 2022 року військовополоненим дозволено телефонувати рідним один-два рази на місяць через IP-телефон на додаток до відправлення й отримання посилок.
119. УВКПЛ відвідало табір для військовополонених у Львівській області в червні та грудні 2022 року. Під час другого візиту УВКПЛ отримало скарги на умови інтернування. У більшості випадків військовополонені скаржилися на низьку температуру в бараках восени та взимку, відсутність теплового одягу до середини жовтня, недостатню кількість їжі. Вони пояснили, що всі військовополонені, за винятком тих, хто перебував у лазареті, займалися повсякденною

⁷⁵ Третя Женевська конвенція, ст. 14.

⁷⁶ Третя Женевська конвенція, ст. 89; Коментар від 2020 року, пп. 3751.

⁷⁷ Третя Женевська конвенція, ст. 29

фізичною працею, тому потребували додаткового та більш поживного харчування. Декілька військовополонених повідомили, що відчували постійний голод і втратили від 10 до 30 кг за час перебування в полоні. Крім того, продукти, які можна було придбати в їдальні, не відповідали потребам військовополонених.

С. СУДОВІ ПРОЦЕСИ НАД ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

«Я не думаю, що наявність адвоката має якийсь значення. Прокурор сказав, що єдиний спосіб потрапити на обмін - це визнати себе винним, і я вирішив це зробити».

- Російський військовополонений

120. УВКПЛ здійснило моніторинг декількох проваджень та проаналізувало понад 100 вироків у кримінальних справах проти російських військовополонених⁷⁸, що розглядалися українськими судами. УВКПЛ виявило практики порушення права на справедливий судовий розгляд у частині права не бути примушеним до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним, і права на підготовку свого захисту.
121. Військовополонені з пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп, захоплені в полон після 24 лютого 2022 року, були засуджені до позбавлення волі здебільшого на строки від 12 до 15 років за посягання на територіальну цілісність, державну зраду, участь у терористичній організації, участь у незаконному збройному формуванні та незаконне володіння вогнепальною зброєю. МГП не містить прямої заборони на судове переслідування за державну зраду комбатантів, які перейшли на бік ворога. Однак ухвалення вироків членам пов'язаних з Російською Федерацією озброєних груп за дії, які становлять безпосередню участь у воєнних діях, проте по тих саме статтях що і вказані вище злочини, порушує принцип імунітету комбатанта.⁷⁹ УВКПЛ не виявило жодної справи, коли б судді посилалися на міжнародні норми та стандарти щодо імунітету комбатантів для виправдання особи, обвинуваченої в таких діях.
122. На додаток до принципової проблеми, УВКПЛ зі стурбованістю зазначає, що в цих кримінальних провадженнях українські суди не взяли до уваги факт примусової мобілізації багатьох членів пов'язаних із Російською Федерацією озброєних груп.⁸⁰ УВКПЛ має підстави вважати, що 98 військовополонених із 126 опитаних були мобілізовані на військову службу примусово. Починаючи з лютого 2022 року, самопроголошена «влада» колишньої «Донецької народної республіки» та колишньої «Луганської народної республіки» оголосила загальну мобілізацію для чоловіків призовного віку та жінок-медичних працівниць. УВКПЛ задокументувало, що протягом звітного періоду роботодавці, «військомати» чи адміністрації університетів вимагали від осіб з'явитися на визначені пункти збору для зарахування в збройні сили. Відмова від мобілізації призводила до «кримінального переслідування».⁸¹ УВКПЛ зазначає, що примус громадян України, які проживають

⁷⁸ Громадяни України, що переслідуються в судовому порядку за членство в пов'язаних з Російською Федерацією озброєних групах та участь у воєнних діях.

⁷⁹ Див. <https://casebook.icrc.org/glossary/immunities>.

⁸⁰ УВКПЛ зауважує, що імунітет комбатанта діє незалежно від того, чи приєднався військовополонений до збройних сил примусово чи добровільно.

⁸¹ Ст. 406 «кримінального кодексу» самопроголошеної «Луганської народної республіки» та ст. 388 «кримінального кодексу» самопроголошеної «Донецької народної республіки».

на окупованій території України, служити в збройних силах ворожої держави є грубим порушенням МГП і може становити воєнний злочин.⁸²

123. 28 липня 2022 року Верховна Рада України внесла зміни щодо правового регулювання обміну військовополонених, зокрема, підозрюваних, обвинувачених та засуджених. Ці зміни спростили українській владі можливість примушувати військовополонених визнавати себе винними.⁸³ Тринадцять військовополонених повідомили, що прокурори чи співробітники СБУ тиснули на них, щоб примусити визнати себе винними, представляючи це як єдиний спосіб звільнення з полону шляхом участі в обміні військовополоненими, що є порушенням МППЛ і МГП.⁸⁴ Хоча всім обвинуваченим були призначені адвокати, які надають безоплатну правову допомогу, у декількох випадках вони могли зустрітися з ними вперше лише під час судових засідань або в подальшому під час засідань, які часто відбувалися в режимі відеоконференції. Отже, ці обвинувачені були позбавлені права на конфіденційне спілкування зі своїми адвокатами перед засіданнями та права на підготовку свого захисту. Крім того, деякі опитані стверджували, що їхні адвокати ставали на бік прокурорів і радили їм визнати себе винними для швидшого звільнення під час обміну військовополонених. Прокурори, співробітники СБУ, а іноді й їхні адвокати казали військовополоненим, що якщо вони не визнають себе винними, слідство та судові провадження в їхній справі триватимуть роками, що дасть їм мізерні шанси на звільнення в рамках обміну.
124. УВКПЛ також задокументувало практику проваджень, у яких суди ухвалювали обвинувальні вироки того ж дня або наступного дня після підготовчого засідання. У цих справах обвинувачені були присутні на судовому засіданні в режимі відеоконференції, а суди виносили вироки переважно на підставі визнання винуватості під час судового засідання, без розгляду інших фактичних обставин справи. Відповідно до МГП, військовополонені можуть бути законно засуджені лише за умов дотримання положень Третьої Женевської конвенції щодо судового провадження,⁸⁵ які включають заборону застосування морального чи фізичного тиску, щоб примусити військовополоненого визнати себе винним, право мати захист кваліфікованого адвоката або радника на власний вибір і за виконання вимоги адвоката мати у своєму розпорядженні, принаймні, два тижні до початку слухання справи для підготовки захисту обвинуваченого.⁸⁶ УВКПЛ стурбоване тим, що ці військовополонені не були засуджені відповідно до вимог МГП, зокрема через те, що вони зізнавалися під тиском, і їхні права на захист були порушені. УВКПЛ нагадує, що умисне позбавлення військовополонених права на справедливий і належний судовий розгляд становить серйозне порушення Третьої Женевської конвенції.⁸⁷

⁸² Четверта Женевська конвенція, ст. 51(1) і 147. Крім того, згідно з нормою 95 Дослідження МКЧХ щодо звичаєвого МГП, примус громадян протилежної сторони до служби в збройних силах країни, з якою воює країна їхнього громадянства, є «особливим видом примусової праці, який заборонений у міжнародних збройних конфліктах».

⁸³ Закон України № 2472-ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28 липня 2022 року.

⁸⁴ За статтею 99 Третьої Женевської конвенції, не можна чинити тиску на військовополоненого, щоб примусити його визнати себе винним. Право не бути примушеним до надання свідчень проти себе чи визнання себе винним слід розуміти як відсутність будь-якого невинного психологічного тиску з боку слідчих органів на обвинувачених з метою домогтися визнання вини. Див. ССРР/С/ГС/32, п. 41.

⁸⁵ Третя Женевська конвенція, ст. 102.

⁸⁶ Третя Женевська конвенція, ст. 105.

⁸⁷ Третя Женевська конвенція, ст. 130.

VI. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

125. Від початку збройного нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року обидві сторони міжнародного збройного конфлікту взяли в полон велику кількість військовополонених. Держави мають зобов'язання завжди гуманно поводитися з усіма військовополоненими, які перебувають під їхньою владою, від моменту їхнього захоплення в полон до звільнення та репатріації. Україна та Російська Федерація є сторонами Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та Додаткового протоколу I, який також містить положення щодо поводження з військовополоненими. Конвенція передбачає, що військовополонені перебувають під владою ворожої держави, а не лишаються на милість тих окремих осіб або військових формувань, які їх фактично захопили в полон. Незалежно від індивідуальних обов'язків, що можуть існувати, кожна Держава, що тримає в полоні, несе відповідальність за поводження з військовополоненими.
126. Випадки, проаналізовані в доповіді, демонструють стійку практику порушень щодо поводження з військовополоненими. Російська Федерація не змогла забезпечити гуманне ставлення до військовополонених – в момент захоплення в полон, під час інтернування та навіть під час перевезення для звільнення. УВКПЛ задокументувало регулярну практику катувань і жорстокого поводження в місцях інтернування, погані умови інтернування та позбавлення військовополонених зв'язку із зовнішнім світом. Ненадання УВКПЛ та іншим незалежним спостерігачам повного, безперешкодного та конфіденційного доступу до місць інтернування, а також позбавлення військовополонених зв'язку із зовнішнім світом лишає військовополонених, які перебувають під владою Російської Федерації, захисту, що їм надається міжнародним правом.
127. У проаналізованих випадках Україна не забезпечила гуманне поводження з військовополоненими, зокрема під час захоплення в полон та перших допитів. УВКПЛ задокументувало свавільні страти, катування та жорстоке поводження з військовополоненими одразу після їх захоплення та під час евакуації військовослужбовцями Українських збройних сил, а також випадки катувань та інших форм жорстокого поводження під час інтернування. Тоді як українська влада порушила щонайменше три кримінальні справи за фактами свавільних страт та катувань, винуватців ще не було притягнуто до відповідальності. УВКПЛ зауважує, що загалом до військовополонених, які перебували під владою України, ставилися краще, коли їх утримували в транзитних і постійних місцях інтернування. У зв'язку із цим УВКПЛ зазначає, що Уряд України надав УВКПЛ доступ до місць інтернування та забезпечив військовополонених засобами для зв'язку з родичами, зокрема, цифровими засобами зв'язку, хоча декільком військовополоненим не було запропоновано зв'язатися з родичами протягом тижнів і місяців інтернування.
128. Умисні вбивства, катування та нелюдське поводження, а також умисне позбавлення права на справедливий судовий розгляд становлять грубі порушення Третьої Женевської конвенції та Додаткового протоколу I і дорівнюють воєнним злочинам. Щоб забезпечити правосуддя для жертв і запобігти подальшим порушенням, сторони конфлікту зобов'язані розслідувати ці злочини та притягнути винуватців до відповідальності.
129. УВКПЛ закликає до негайного виконання наведених нижче рекомендацій.
130. Усім сторонам:
 - a) Дотримуватися та забезпечувати дотримання, у будь-який час і за будь-яких обставин, положень Третьої Женевської конвенції та Додаткового протоколу I в частині поводження з військовополоненими;
 - b) Забезпечити невідкладне та ретельне розслідування всіх порушень МГП, вчинених щодо військовополонених, належним чином здійснити судове переслідування та розгляд справ відповідно до міжнародних стандартів, і ухвалити вирoki, які відповідають тяжкості діянь; відповідні органи влади

повинні негайно вжити офіційних заходів для запобігання повторному вчиненню таких порушень;

- c) Забезпечити інтернування всіх військовополонених у місцях інтернування, які повністю відповідають вимогам Третьої Женевської конвенції;
- d) Відповідно до Третьої Женевської конвенції забезпечити безпосередню репатріацію тяжкопоранених і хворих військовополонених після надання належної медичної допомоги і їх достатнього відновлення для переміщення;
- e) Розробити детальні інструкції щодо поводження з військовополоненими і виділити достатні людські, фінансові та матеріально-технічні ресурси для забезпечення практичного виконання зобов'язань за Третьою Женевською конвенцією;
- f) Забезпечити навчання та детальний інструктаж своїм збройним силам щодо основних принципів МГП у частині поводження з військовополоненими;
- g) Підтримувати програми медичної, фінансової та правової допомоги жертвам катувань і жорстокого поводження та їхнім родинам, включно з програмами реабілітації та реінтеграції, а також забезпечити адаптацію наявних програм допомоги жертвам сексуального насильства до потреб як чоловіків, так і жінок;
- h) Припинити практики виставлення військовополонених на цікавість публіки шляхом запису та оприлюднення відеоматеріалів про них; вжити заходів щодо запобігання розкраданню особистих речей військовополонених;
- i) Забезпечити суворе дотримання гарантій справедливого судового розгляду у всіх судових процесах проти військовополонених, включаючи справедливий розгляд у незалежному та неупередженому суді, доступ до компетентного та незалежного адвоката за власним вибором, послуги перекладача та можливість підготувати свій захист;
- j) Припинити практику судового переслідування військовополонених за дії, що по своїй суті становлять безпосередню участь у воєнних діях;

131. Російській Федерації:

- k) Забезпечити незалежним спостерігачам, зокрема УВКПЛ, регулярний, безперешкодний і конфіденційний доступ до всіх місць інтернування військовополонених;
- l) Провести ретельне розслідування всіх ймовірних випадків жорстокого поводження з військовополоненими; належним чином відреагувати на твердження щодо системного жорстокого поводження з військовополоненими та ув'язненими особами, вчинене представниками ФСВП;
- m) Забезпечити інтернування всіх військовополонених в офіційних місцях інтернування, які повністю відповідають вимогам Третьої Женевської конвенції, належну реєстрацію та облік, а також передачу інформації про

них до національного інформаційного бюро, створеного відповідно до Третьої Женевської конвенції;

- n) Забезпечити, щоб родичам військовополонених надавалася інформація про їхніх близьких, зокрема про місце їх інтернування та стан здоров'я, і щоб військовополонені мали зв'язок з зовнішнім світом відповідно до вимог до Держави, що тримає в полоні, згідно із Третьою Женевською конвенцією та МППЛ;
- o) Сприяти передачі останків померлих;
- p) Вжити належних заходів для запобігання сексуальному насильству щодо військовополонених, зокрема, прийняття політики нетерпимості та видання чітких наказів, що забороняють будь-які форми сексуального насильства;
- q) Припинити практику примушування громадян України, які проживають на окупованих територіях України, до служби в Збройних силах Російської Федерації;

132. Міністерству юстиції України:

- r) Забезпечити інтернування всіх військовополонених у місцях інтернування, що повністю відповідають вимогам Третьої Женевської конвенції;

133. Міністерству оборони України:

- s) Припинити практику тривалого інтернування в транзитних або неофіційних місцях інтернування;

134. Міжнародній спільноті:

- t) Закликати сторони дотримуватися МППЛ та МГП і спільно працювати над забезпеченням відповідальності та запобігання порушенням у майбутньому;
- u) Забезпечити, щоб будь-який вид військової допомоги чи навчання, що надається збройним силам будь-якої сторони конфлікту, містив чіткі інструкції щодо основних принципів МГП у частині поводження із військовополоненими;
- v) Треті Держави повинні виконувати свої зобов'язання згідно із Загальною статтею 1 Женевських конвенцій, роблячи все від них залежне для запобігання та припинення порушень;
- w) Сприяти зусиллям на національному та міжнародному рівнях щодо розслідування та судового переслідування серйозних порушень МГП та грубих порушень МППЛ, вчинених щодо військовополонених та осіб, які припинили участь у воєнних діях (*hors de combat*);
- x) Продовжувати вимагати доступу незалежних спостерігачів до військовополонених, яких тримає в полоні Російська Федерація.

ОБ'ЄДНАНІ НАЦІЇ
ПРАВА ЛЮДИНИ
УПРАВЛІННЯ ВЕРХОВНОГО КОМІСАРА

Україна
